

- **Voorwoord**
- **NEM** Het konijn is terug!
- **NEM** Resultaten wintertellingen vleermuizen 2008
- **NEM** Beheer aan winterobjecten vleermuizen
- **NEM** Tussenstand zoldertellingen vleermuizen 2008
- **NEM** Autoroutes vleermuistellingen
- **NEM** Resultaten DagActieve Zoogdieren 2007
- **VONZ** Inhaalslag algemeen
- **VONZ** Noordse woelmuis
- **VONZ** Waterspitsmuis
- **VONZ** Boommarter
- **VONZ** Das
- **Beyers in Limburg 2008**
- **Gezocht: exotische zoogdieren**
- **Ringelrobber als dwaalgast in Nederland**
- **Jaar van de bunzing**
- **Levende atlas van de Nederlandse zoogdieren**
- **Huisspitsmuis veroverd Texel**
- **Korte berichten**
- **Agenda**

Voorwoord

Voor een gegevensbeherende organisatie zijn waarnemingen van 'levensbelang'. Zonder toegankelijke waarnemingen uit heden en verleden vervalt een belangrijk deel van de bestaansgrond van onze vereniging. Voor beleid, beheer en wetenschap t.a.v. zoogdieren is het essentieel dat er één goed georganiseerde landelijke zoogdierdatabank bestaat. Er wordt op dit moment veel geïnvesteerd om die zoogdierdatabank goed op orde te krijgen en voor de toekomst geschikt te maken. Zoogdierverseniging VZZ stopt energie in VOFF projecten als Telmee en NDFF, heeft door het aanstellen van een databankbeheerder veel oude data toegankelijk gemaakt en de databank beter georganiseerd en wil via een landelijk atlasproject oude en nieuwe data toevoegen aan die databank.

Al deze activiteiten kosten geld, veel meer dan de 'verkoop' van kale data opleveren. Dat de vereniging rijk zou worden van de verkoop van door de vrijwilligers verzamelde data is een fabeltje. Maar zonder data geen databank en zonder waarnemers geen data. Zo'n waarnemer dat bent u, degene die dit stukje nu leest. Namens de Zoogdierverseniging wil ik u oproepen data te blijven invoeren (bij voorkeur via Telmee) en bedanken voor uw bijdrage aan onderzoek en bescherming van zoogdieren, want dat is het waarvoor we het doen.

Jos Teeuwisse
Directeur

Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)

NEM Het konijn is terug!

De verwachtingen waren hooggespannen: na jaren van lage dichtheden door de virusziekte Rabbit Haemorrhagic Disease leken de indexen van vorig jaar een herstel van het konijn te beloven. En uit het veld kwamen veel signalen dat er weer meer konijnen werden gezien. Maar zouden de indexen die indrukken bevestigen?

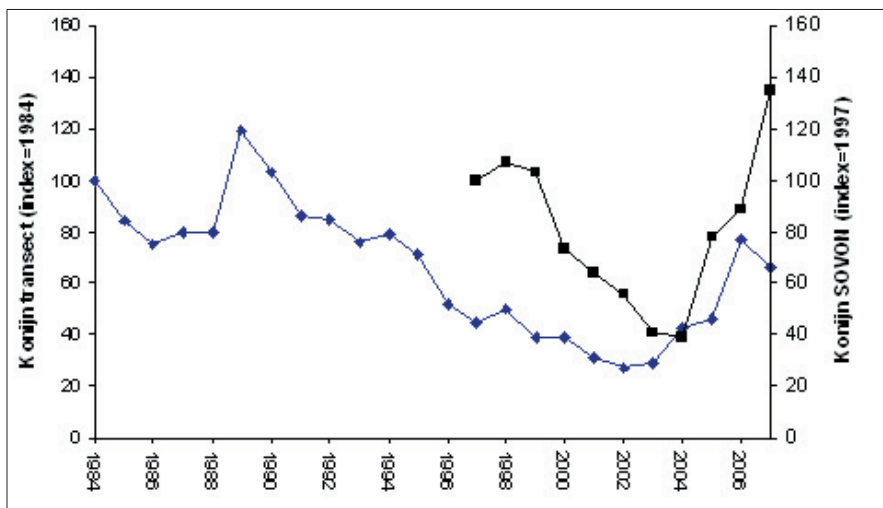
Indexen duin

In de kustduinen worden sinds 1984 door een groot aantal beheerders systematisch konijnen geteld door middel van het rijden van vaste transecten met de auto. Die autotransecten worden 's avonds gereden, en alle konijnen die in de koplampen gezien worden, worden geturfd. Met die tellingen bepaald het CBS trends en indexen.

Over de hele reeks vertonen ze weliswaar nog steeds een lichte afname, maar de indexen blijven ook voor 2007 vergelijkbaar met die van de jaren '80 en '90, voor de uitbraak van RHD (figuur 1). Berekend over de laatste 10 jaar is de trend berekend als "lichte toename". De voorjaarsstand voor 2007 is zelfs iets hoger dan die in 2006.

Indexen DAZ

Dat beeld wordt ondersteund door gegevens uit een andere bron: de broedvogeltellers van SOVON. Sinds 1994 tellen zij naast vogels ook de zoogdieren die ze in hun plots zien, waaronder konijnen (indexen beschikbaar vanaf 1997). Net als de autotransecten geven die tellingen een doorzettende toename in de duinen in de laatste drie jaren aan (figuur 1). Ook landelijk zet het herstel van het konijn door. Was er twee jaar geleden nog sprake

Figuur 1: Aantalsontwikkelingen van het konijn

van een significant sterke afname en vorig jaar sprake van een matige afname, inmiddels is de ontwikkeling over de gehele periode stabiel (zie “DagActieve Zoogdieren” elders in deze Telganger).

Toch is de huidige dichtheid, vergeleken met de stand in de jaren voor myxomatose nog laag, en zijn de getelde aantallen nog niet zo hoog als begin jaren 1990, voor de uitbraak van RHD.

Onderzoek RHD

Wat veroorzaakt dit spectaculaire herstel? Onderzoek van de Zoogdiervereeniging (zie Drees & Dekker, Zoogdier 19(2)) toonde aan dat konijnen in Nederland minder kwetsbaar voor RHD zijn: bij gezonde, geschoten dieren werden antilichamen gevonden die wijzen op een overleefd contact met het virus. Het lijkt er dus op dat er een natuurlijk resistentie tegen RHD ontstaan is.

Konijnen zijn tegenwoordig welkomte bewoners van natuurterreinen, dus laten we hopen dat het ingezette herstel doorzet. We wachten met spanning op de tellingen van 2008!

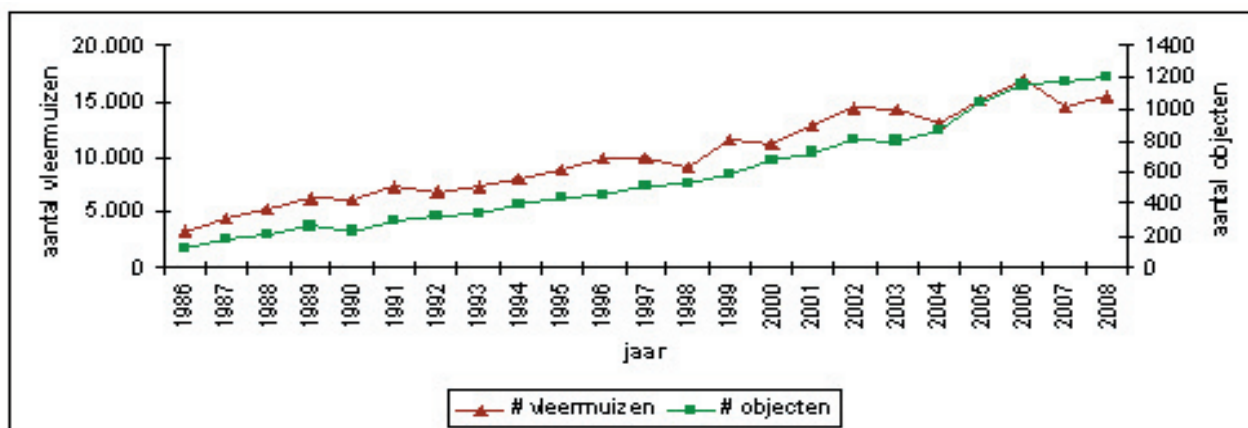
Jasja Dekker

NEM Resultaten wintertellingen vleermuizen 2008

De wintertellingen staan weer voor de deur en als ‘opwarmertje’ volgt hieronder een kort overzicht van de resultaten tot en met de winter 2007/2008.

Aantal bezochte objecten en getelde vleermuizen

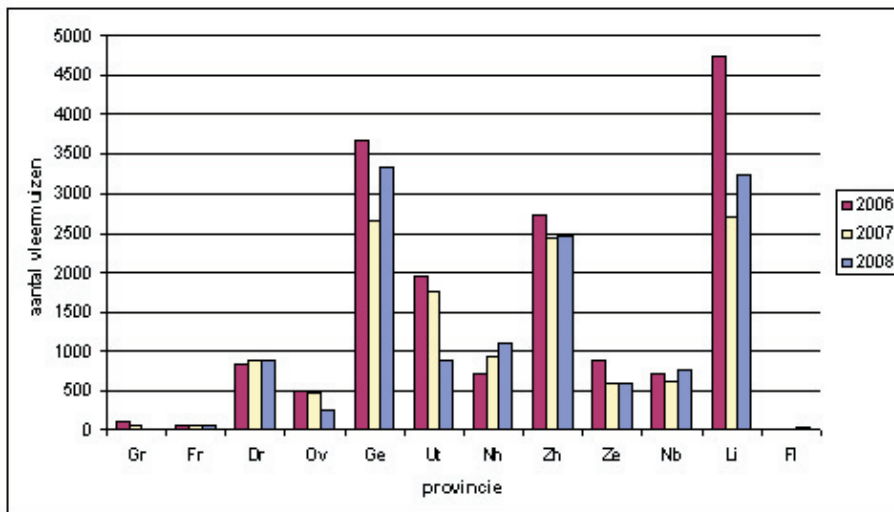
Hoewel een deel van de gegevens uit 2007 en 2008 nog niet is aangeleverd, wordt uit figuur 2 toch duidelijk dat het aantal objecten dat wordt geteld nog steeds toeneemt. Ook het aantal vleermuizen dat wordt aangetroffen neemt toe, al laat met name 2007 een lichte teruggang zien. Niet alle gegevens zijn gebruikt om de indexen die verderop gepresenteerd worden te bepalen. Objecten die in een bepaald jaar niet volledig werden geteld of niet nauwkeurig werden geteld zijn voor dat jaar in de analyses als ontbrekende waarden behandeld.

Figuur 1: Het aantal in de VZZ-bestanden opgenomen getelde objecten en vleermuizen in Nederland in de periode 1986-2008.

Het aantal objecten en vleermuizen per provincie

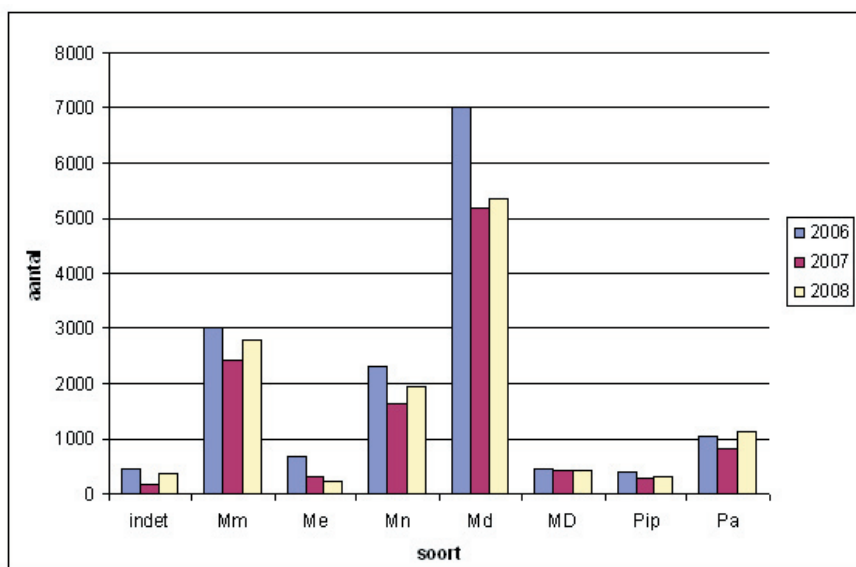
Zoals eerder werd aangegeven ontbreken in de overzichten een aantal gegevens. Zo is de schijnbare teruggang in Groningen te verklaren door het feit dat de gegevens van de winter 2008 nog niet zijn aangeleverd. Dit geldt deels ook voor tellingen uit Overijssel, Utrecht en Noord-Holland. Voor Limburg is echter ook een reële teruggang in aantal getelde vleermuizen te constateren en dat wordt veroorzaakt door het afsluiten van een aantal groeven vanwege problemen met de veiligheidseisen. In Flevoland heeft er een echte doorbraak plaatsgevonden. De aantallen zijn met 28 vleermuizen voor het eerst ruim boven de 15 dieren uitgekomen, met als nieuwe soort een onverwacht hoog aantal van 6 franjestaarten. Wederom een bewijs dat het goed gaat met deze soort (zie vorige Telgangers).

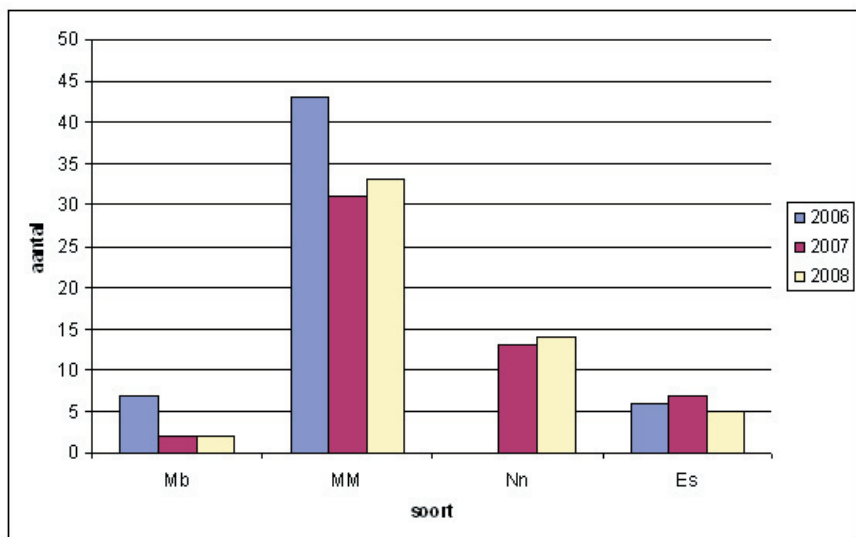
Figuur 2: Het getelde aantal vleermuizen per provincie in de periode 2006-2008. Let wel: dit staat niet gelijk aan de populatietrend!

Het aantal vleermuizen per soort

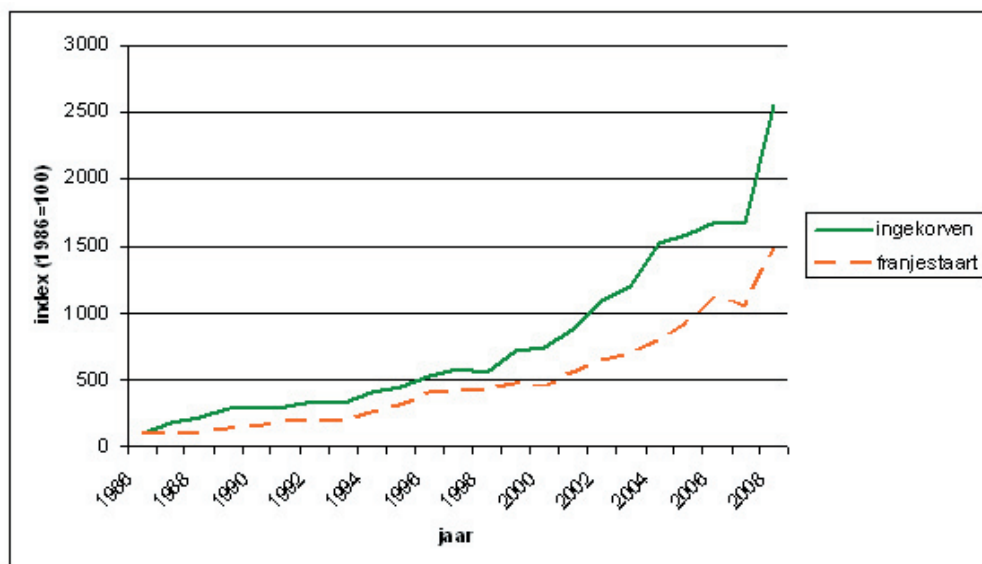
Omdat een aantal Limburgse groeven niet is geteld, vanwege de verscherpte handhaving van de Mijnwet door de Rijksoverheid, zijn de aantallen getelde ingekorven en vale vleermuizen afgenomen (figuur 3 en 4). Bij de berekening van de indexen wordt hier rekening mee gehouden (figuur 4 en 6). Voor beide soorten is met name in 2008 toch een enorme toename te zien en blijft er sprake van een (sterke, respectievelijk matige) toename over de gehele periode. Blijkbaar is er in de groeven die wel geteld mogen worden nog steeds een toename van deze soorten te constateren. Ook bij veel andere soorten is een afname van het aantal getelde vleermuizen te constateren. Toch laten ook deze soorten in de indexen een toename zien (figuur 4, 5 en 6). Uitzondering daarop is de watervleermuis. Voor deze soort is de afname in het aantal getelde vleermuizen reëel: het is terug te vinden in een afname van de indexen. Blijkbaar worden in de niet-afgesloten groeven weinig watervleermuizen aangetroffen. De trend over de gehele periode blijft echter een matige significante toename. Bij de meervleermuis is een lichte toename van het aantal getelde dieren te zien. Dit heeft er waarschijnlijk mee te maken dat deze soort tegenwoordig relatief minder wordt aangetroffen in de groeven, en meer in de bunkercomplexen in de duinen en ten noorden van Arnhem.

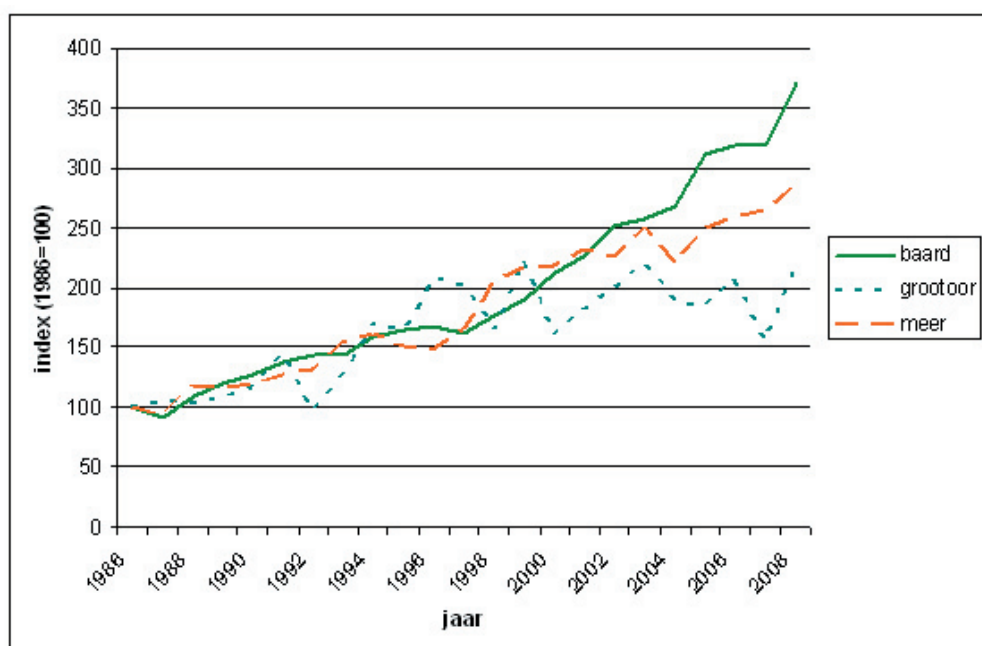
Figuur 3a: Het getelde aantal vleermuizen per soort in de periode 2006/2008 (afkorting: indet=ongedetermineerd; Mm=baardvleermuizen; Me=ingekorven vleermuis; Mn=franjestaat; Md=watervleermuis; MD=meervleermuis; Pip=dwergvleermuizen; Pa=grootoorvleermuizen).

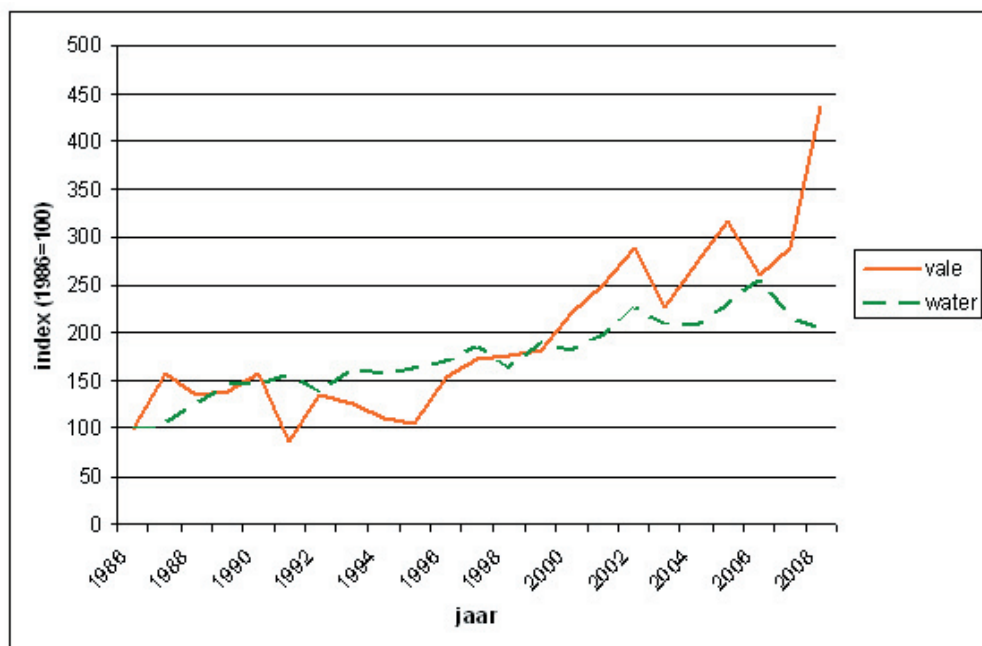
Figuur 3b: Het getelde aantal vleermuizen per soort in de periode 2006/2008 (afkorting: Mb=Bechstein's vleermuis, MM=vale vleermuis, Nn=rosse vleermuis, Es=laatvlieger).

Figuur 4: Index aantalontwikkeling van de franjestaat en de ingekorven vleermuis in de periode 1986-2008.

Figuur 5: Index aantalontwikkeling van de baard-, grootoor en meervleermuis in de periode 1986-2008.

Figuur 6: Index aantalontwikkeling van de vale- en de watervleermuis in de periode 1986-2008.

Het leed met de niet te betreden groeven lijkt voorlopig nog niet geleden. De verwachting is dat ook aankomende winter een groot aantal groeven niet geteld kan worden. Op zich is een jaar tellen niet een heel groot probleem voor een betrouwbare berekening van de indexen. Anders wordt het als belangrijke groeven meerdere jaren niet geteld kunnen worden en daar ziet het nu wel naar uit. Een mogelijk gevolg is dat door het ontbreken van tellingen van met name voor de ingekorven- en vale vleermuis de betrouwbaarheid van de indexen voor deze Habitatrichtlijn-soorten afneemt. Op ambtelijk niveau wordt hard gewerkt om tot een oplossing voor deze problematiek te komen.

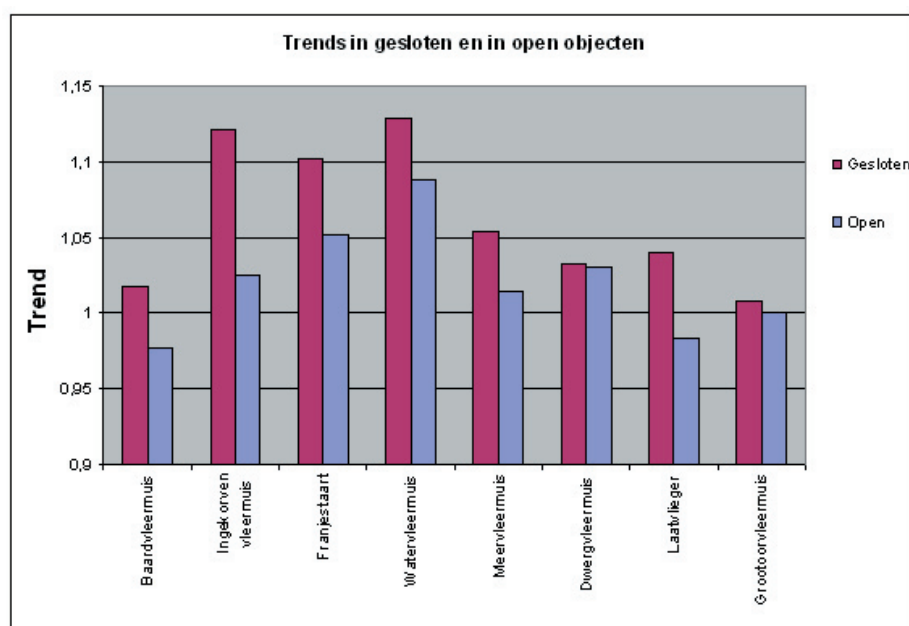
Zonder de hulp van de vrijwilligers die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken is dit meetnet niet mogelijk. Ik wil hen allen van harte danken.

Het meetnet Wintertellingen vleermuizen is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de indexen te bepalen. De Gegevensautoriteit Natuur-LNV maakt het meetnet financieel mogelijk.

Vilmar Dijkstra

NEM Beheer aan winterobjecten vleermuizen

De laatste 20 jaar zijn er in veel overwinteringsobjecten van vleermuizen maatregelen genomen om het de dieren beter naar de zin te maken. Voor veel soorten is het ideaal als de overwinteringplek een hoge luchtvochtigheid heeft, een constante temperatuur en tochtvrij en onverstoorde is. Daarom zijn er in veel objecten toegangsdeuren gemaakt zodat niet meer iedereen in het object kan komen, zijn er wegkruipmogelijkheden gemaakt en zijn er maatregelen genomen om het binnenklimaat te verbeteren. Tegelijkertijd zien we dat de meeste vleermuissoorten een sterke toename vertonen in de laatste 20 jaar. De vraag is nu in hoeverre deze maatregelen hebben bijgedragen aan de toenames. Over het algemeen denken vleermuisonderzoekers dat de maatregelen helpen, maar goed aangetoond is dat eigenlijk niet. En als de maatregelen inderdaad helpen, is dan ook de landelijke populatie-omvang toegenomen of is er alleen een verschuiving opgetreden van marginale locaties (die niet in het meetnet zijn opgenomen) naar meer aantrekkelijke locaties?

Figuur 1: Trends van vleermuissoorten in afgesloten versus open overwinteringsobjecten.

Van veel objecten in het landelijke vleermuismeetnet van de Zoogdiervereeniging is informatie voorhanden over de getroffen maatregelen. Zo weten we van objecten of ze voor willekeurige bezoekers open dan wel afgesloten zijn. Afgesloten objecten gelden als gunstiger en men zou dus verwachten dat de ontwikkelingen daarin positiever zijn dan in de open objecten. Figuur 1 geeft de gemiddelde trend weer per soort. Op het eerste gezicht lijken de trends positiever in de gesloten objecten dan in de open objecten. Maar ondanks dat er veel objecten worden vergeleken, is er bij bijna geen van de soorten een significant verschil te vinden: afsluiting heeft geen aantoonbaar effect op de trend in die objecten. Een significant verschil vinden we wel bij de ingekorven vleermuis en de laatvlieger, die het beter doen in de gesloten objecten. Bij beide soorten gaat het echter om slechts een handvol objecten.

Het geringe verschil in trend kan komen doordat objecten die open dan wel afgesloten zijn ook in allerlei andere opzichten kunnen verschillen. Denk bijvoorbeeld aan de verschillen tussen kelders en groeven, grote en kleine objecten of objecten in Limburg of duingebied. Mogelijk zijn er dus effecten, maar kunnen we dat op die manier niet vinden. Iets dergelijks geldt als we de objecten zouden indelen naar andere kenmerken, bijvoorbeeld wel of niet met wegkruipruimten. Om de effecten van maatregelen beter te kunnen aantonen, is het krachtiger om per object de aantallen voor en na het nemen van een maatregel te vergelijken. Wat betreft maatregelen vergelijken we daarbij drie typen objecten:

- (1) Objecten die zijn verbeterd en nooit verslechterd in beheer;
- (2) Objecten die zijn verslechterd en nooit verbeterd in beheer;
- (3) Objecten die noch zijn verslechterd noch zijn verbeterd in beheer.

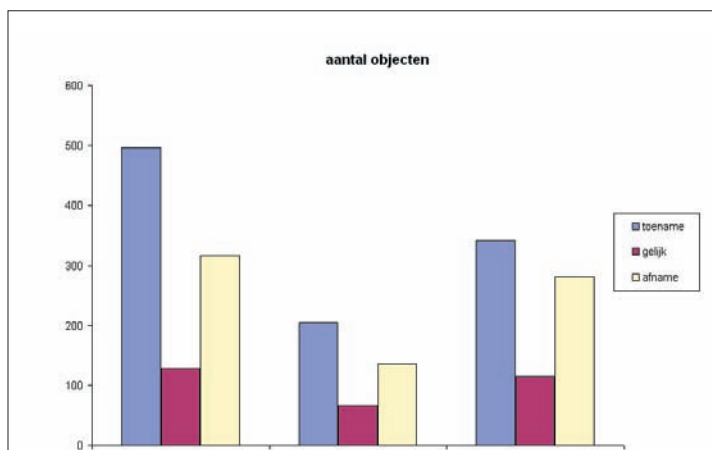
Objecten die zowel zijn verslechterd als verbeterd in beheer blijven buiten deze analyse. Bij type 1 verwachten we toename in aantallen individuen en bij type 2 juist afname. De derde categorie dient ter controle. Stel dat de aantallen stijgen na een verbetering in type 1, dan kan dat ook nog aan de autonome groei (als gevolg van andere oorzaken) van de vleermuisaantallen liggen. De toename in type 1 moet dus eigenlijk ook nog sterker zijn dan in type 3.

De toetsing gebeurt paarsgewijs per object binnen elke type. Per object wordt het gemiddelde aantal per soort in de vijf jaar vóór de (eerste) verbetering vergeleken met de 5 jaar erna. Als er geen vijf jaar met gegevens voorhanden zijn, dan is volstaan met de telgegevens van minder jaren. Dezelfde aanpak is aangehouden bij verslechtering in plaats van verbetering. Bij de objecten die verbeterd noch verslechterd zijn is als vergelijkingsjaar het gemiddelde kalenderjaar van de tijdreeks van de wél verbeterde objecten aangehouden, om de trends zoveel mogelijk vergelijkbaar te maken.

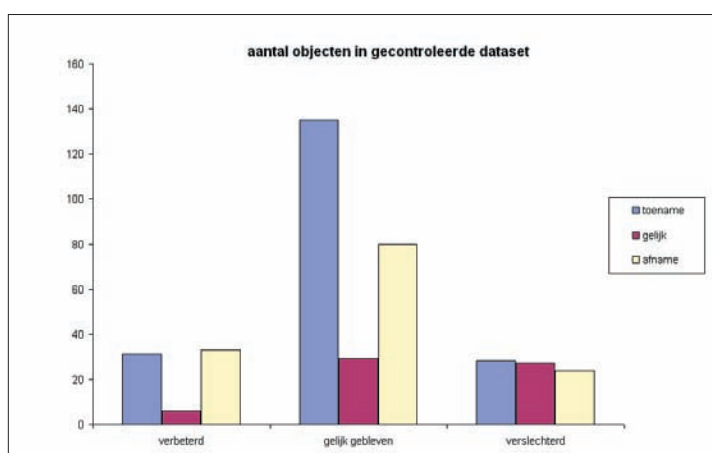
Bij alle verbeterde objecten is voor elke afzonderlijke soort gescoord of er toename is na verbetering of niet. Dat aantal is gesommeerd over alle soorten weergegeven in figuur 2. Bij de verbeterde objecten is vaker een toename gevonden dan een afname, precies volgens de verwachting dus. Maar daaruit kunnen we nog niet concluderen dat maatregelen helpen. Want bij de verslechterde objecten zien we ook dat er vaker toename is dan afname, en dat is juist niet volgens de verwachting. Ook de gelijkgebleven objecten laten vaker toename dan afname zien. De verbeterde objecten hebben geen andere verhouding tussen het aantal objecten met toename, geen verandering en afname dan de gelijkgebleven en verslechterde objecten (χ^2 -test; $p=0.08$). Met andere woorden: er is dus geen effect aantoonbaar van verbeteringsmaatregelen op de aantallen.

Het niet vinden van een effect van beheersmaatregelen kan komen doordat de informatie over beheer niet steeds erg consistent is tussen tellers en onvolledig is. Daarom is de test ook uitgevoerd met een kleinere dataset die door de VZZ op betrouwbaarheid is gecontroleerd. Ook dat effect is niet significant (figuur 3; χ^2 -test; $p=0.13$) en zelfs de richting is nu niet volgens verwachting: na verslechtering is er zelfs wat vaker toename en minder afname dan na verbetering.

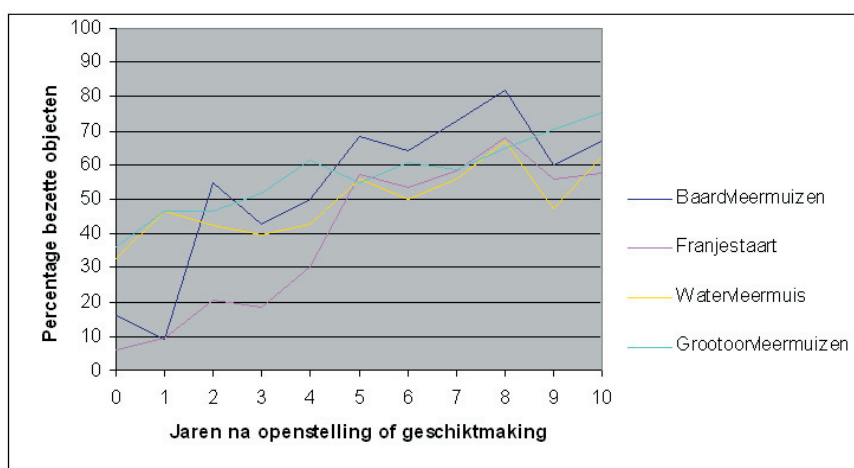
Onze pogingen om de effecten van beheersmaatregelen aan te tonen zijn daarmee niet bijzonder succesvol geweest. En ook kunnen we op grond hiervan niet veel zeggen over de mogelijkheid dat de toename van vleermuizen vooral een kwestie van verschuiving is. Dat wil niet zeggen dat we denken dat goed beheer er niet toe doet. Eerder komt het doordat onze informatie over maatregelen in objecten nog weinig volledig is, ondanks de moeite die de Zoogdiervereniging en de wintertellers zich hebben getroost om informatie te achterhalen. Mogelijk weten tellers zelfs lang niet alles over beheer, gebruik en verstoring van hun objecten. De les is dat effecten van beheer op vleermuistrends alleen goed zijn te onderzoeken in uiterst goed gedocumenteerde omstandigheden. Mogelijk zijn er tellers die dergelijke datasets hebben. We houden ons dan aanbevolen voor een herkansing van het onderzoek.

Figuur 2: Aantal overwinteringsobjecten waarin aantallen vleermuizen toenamen afnamen of gelijk bleven na verbetering, verslechtering of zonder verandering in beheer.

Figuur 3: Aantal overwinteringsobjecten waarin aantallen vleermuizen toenamen afnamen of gelijk bleven na verbetering, verslechtering of zonder verandering in beheer, maar nu alleen voor een selectie van objecten waarvan de gegevens gecheckt zijn op juistheid.

Figuur 4: Ontwikkeling van de presentie van vleermuizen in bunkers, ijskelders en kelders na openstelling.

Een maatregel die in ieder geval aantoonbaar effect heeft is het maken van nieuwe overwinteringsobjecten, bijvoorbeeld door bestaande kelders of bunkers toegankelijk te maken voor vleermuizen. Figuur 4 laat zien dat na een paar jaar na openstelling de locaties door vleermuizen zijn ontdekt. Grootoren en watervleermuizen zijn er het eerst bij; franjestaarten zijn tragere kolonisten.

NEM Tussenstand zoldertellingen vleermuizen 2008

Dit jaar is het meetnet Zoldertellingen vleermuizen officieel van start gegaan. Met dit meetnet wordt de aantalontwikkeling van de grijze grootoorvleermuis en de ingekorven vleermuis gevolgd. Deze soorten komen, voor zover nu bekend, alleen voor in Limburg, Noord-Brabant en Zeeuws Vlaanderen.

Naast de aantalontwikkeling van de twee genoemde soorten is het de bedoeling om met het meetnet de verspreiding van alle ander vleermuissoorten die op zolders aan te treffen zijn te volgen.

Geen blanco start

Al enkele decennia verricht een aantal vrijwilligers op eigen initiatief zoldertellingen op een groot aantal locaties, met name in Limburg. Toch levert dit nog een onvoldoende compleet beeld van de verspreiding van vleermuizen op zolders en van de aantalontwikkelingen van een aantal soorten voor het hele Nederlandse verspreidingsgebied. Daarom bouwt de Zoogdiervereniging samen met deze en nieuwe vrijwilligers deze tellingen met ingang van dit jaar uit tot een systematisch monitoringproject van aantal en verspreiding voor vleermuizen op zolders.

In 2007 is er een openbare workshop georganiseerd waarbij de te volgen methode is doorgenomen. Om de verzamelde gegevens met elkaar te kunnen vergelijken moeten de tellingen op dezelfde wijze worden uitgevoerd in een bepaalde telperiode. Aan de hand van deze workshop is een handleiding voor het meetnet samengesteld. Daarnaast is een determinatiewerk geschreven en een cursus ontwikkeld om nieuwe vrijwilligers te kunnen opleiden.

Meetnet geleidelijk opbouwen

Voor de beheersbaarheid is ervoor gekozen om het meetnet in een drietal jaren verder uit te bouwen. In het eerste jaar (2008) is het de bedoeling om alle zolders in het zuiden van het land te bezoeken waarvan bekend is dat er afgelopen jaren grijze grootoren of ingekorven vleermuizen hebben gehangen. Daarnaast is het de bedoeling om zolders te bezoeken die ogenschijnlijk geschikt zijn, maar waar nog nooit of al heel lang niet meer is gekeken of er vleermuizen van gebruik maken. Daarvoor zijn meer vrijwilligers nodig dan het aantal dat afgelopen jaren tellingen heeft verricht. In augustus zijn in het zuiden twee cursussen gegeven om nieuwe vrijwilligers kennis te laten maken met de zoldertellingen. Deze cursussen zijn door 18 personen gevolgd.

In 2009 is het de bedoeling om in de provincies in het midden van het land tellers van zolders te benaderen en cursussen te geven om nieuwe vrijwilligers op te leiden. In 2010 worden tenslotte de noordelijke provincies bij het meetnet betrokken.

Het herkennen van vleermuizen op zolders kan behoorlijk lastig zijn en nieuwe vrijwilligers zijn na het volgen van de cursus niet direct deskundig in het herkennen van de verschillende soorten. Er zal meerdere keren met ervaren tellers meegelopen moeten worden om de benodigde basiskennis te verkrijgen. Maar zoals bij veel zaken het geval is; oefening baart kunst!

Resultaten 2008

Onderstaand volgen alleen de voorlopige resultaten van de twee soorten waarvan de aantalontwikkeling wordt gevolgd (grijze grootoor en ingekorven vleermuis). In de Telganger van voorjaar 2009 volgt een compleet overzicht waarbij ook de andere vleermuissoorten worden besproken.

Ingekorven vleermuis

De telperiode voor zolders met ingekorven vleermuizen is inmiddels afgelopen (half juli-half augustus). Dit jaar zijn voor het eerst de twee grote kolonies op dezelfde dag geteld. Dit is van belang omdat ze slechts 4 km uit elkaar liggen en verhuizingen niet uit te sluiten zijn. Een dergelijke simultaantelling voorkomt dubbeltellingen. De beide tellingen leverden samen een aantal van bijna 850 dieren. Nieuwe kolonieplekken zijn tot nu toe niet bekend geworden. Wel werd er in Noord-Brabant een solitair dier op een zolder aangetroffen.

Grijze grootoorvleermuizen

Op moment van schrijven bevinden we ons nog midden in de telperiode voor de grijze grootoor (half augustus tot half oktober). Veel zolders moeten nog bezocht worden, maar toch zijn er al enkele leuke resultaten te noemen. In Zuid Limburg zijn 3 zolders met grijze grootoren aangetroffen (zie figuur 1). Daarbij zit 1 zolder waarvan onbekend was dat deze door vleermuizen werd gebruikt.

In Noord-Brabant is René Jansen druk bezig met het bezoeken van circa 180 zolders in het kader van een

Figuur 1: Groepje grijze grootoren op een zolder in Zuid-Limburg, zomer 2008 (foto: Johannes Regelink).

grijze grootoor-project voor de Provincie. Dit past perfect in het opbouwen van het meetnet. Dit jaar zijn in deze provincie al tien zolders met grijze grootoren aangetroffen. Tot voor kort waren in Noord-Brabant slechts vier zolders met grijze grootoren bekend.

Meedoen?

Voor het verder opbouwen van het meetnet zijn meer vrijwilligers nodig. Heb je tijd over en lijkt het je leuk om de (aangename) spanning te ervaren die het bezoeken van zolders en torens met zich meebrengt? Meld je dan aan!

Je krijgt dan voor seizoen 2009 een handleiding, formulier én het determinatiewerk. Voor beginnende tellers proberen we een mogelijkheid te vinden eerst een seizoen met ervaren tellers mee te lopen.

Opgeven kan door een mail te sturen naar vrijwilligers@vzz.nl of te bellen naar 026-3705318.

Vilmar Dijkstra

NEM Autoroutes vleermuistellingen

Dit jaar loopt, in opdracht van de Gegevensautoriteit Natuur, een proefjaar voor een nieuw meetnet binnen het Netwerk Ecologische Monitoring: auto- en bootvleren. Het doel van dit nieuwe meetnet is het berekenen van trendgegevens voor soorten die met de bestaande meetnetten niet voldoende worden waargenomen, zoals bijvoorbeeld de gewone en ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis en laatvlieger. Als bijproduct zal het meetnet verspreidingsgegevens opleveren van deze soorten, maar ook van bijvoorbeeld watervleermuis en meervleermuis. Zoals de naam al zegt, gaat om het om het tellen van vleermuizen langs auto (of boot of fiets) transecten. Dat gebeurt door vrijwilligers, met apparatuur dat wordt uitgeleend door de Zoogdierverseniging.

In dit proefjaar willen we meer te weten komen over variatie tussen gebieden, en het aantal waarnemingen per route. Maar ook willen we proefdraaien met de logistiek: het benaderen van vrijwilligers, op de juiste plek krijgen van de benodigde apparatuur en het terugkoppelen van de resultaten.

Momenteel worden de laatste routes gereden. Komende maanden gaan we verder met het analyseren van de opnames en de analyses.

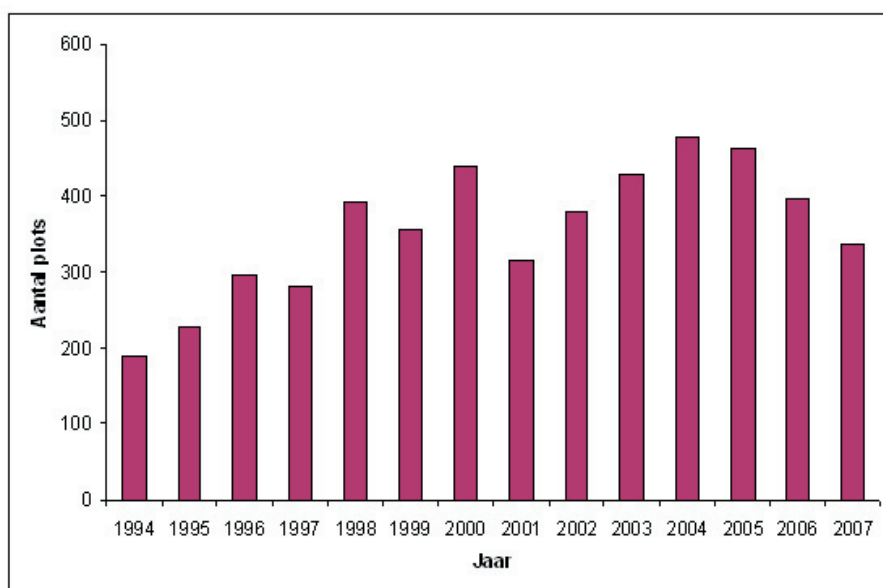
Verder lezen?

Een uitgebreide rapportage van de pilot is te vinden op onze website, onder het kopje Onderzoek - Verspreiding/Monitoring: Dekker, J.J.A., Jansen, E.A. & Westra, S., 2007. Pilot auto- en bootvleren. VZZ rapport 2007.52. Zoogdierverseniging VZZ, Arnhem.

Jasja Dekker

NEM Resultaten DagActieve Zoogdieren 2007

Jaarlijks houdt een groot deel van de vrijwilligers van SOVON de zoogdieren die ze tegenkomt tijdens de vogelmonitoring-activiteiten. Met die waarnemingen bepalen het CBS en de Zoogdierverseniging de trends van deze dagactieve zoogdieren. In deze telganger presenteren we de resultaten van de indexen, gebaseerd op de tellingen tot en met 2007.

Figuur 1: Verdeling van het aantal plots waarvan zoogdiergegevens werden ontvangen in de periode 1994-2007.

Aantal en ligging van de plots

In de periode 1994-2007 werden vanuit een kleine 1060 plots één of meerdere jaren gegevens over zoogdieren ingestuurd. In figuur 1 is te zien hoe de verdeling in het aantal plots per jaar is. Er lijkt een teruggang te zijn in het aantal getelde plots na 2004. Waar-

schijnlijk is de teruggang minder groot dan figuur 1 suggereert. Doorgaans worden er in de loop van het jaar nog gegevens van voorgaande jaren nageleverd.

De verdeling van de plots over Nederland (figuur 2) is redelijk tot goed te noemen. Een aantal gebieden is momenteel 'ondervertegenwoordigd': noordwest-Friesland, het noordoosten van Noord-Holland, de noord Veluwe, Achterhoek, het zuidwesten van Noord-Brabant en Walcheren. Het zou mooi zijn als 'BMP-ers' die hier vogels tellen zonder de zoogdieren te noteren ook mee gaan doen, zodat de verdeling van de plots nog beter wordt.

Er is een behoorlijk aantal plots waarvan na 2000 geen gegevens meer zijn ontvangen. Dit jaar hebben we tellers van plots waarvan al een aantal jaren geen zoogdiergegevens zijn ontvangen aangeschreven met een oproep om weer mee te gaan doen.

Indexen

Haas

Na het lichte herstel dat in 2004 te zien was, lijkt de haas na 2004 verder af te nemen (figuur 3). Voor de hele periode is er sprake van een significant matige afname ($n=733$). Was de ontwikkeling in Limburg vorig jaar nog stabiel te noemen. De laatste analyse laat zien dat de haas in onze zuidelijkste provincie inmiddels als matig afgenomen te boek staat. Andere provincies waar er sprake is van een significant matige afname zijn Drenthe, Overijssel, Gelderland en Zuid-Holland. Voor Flevoland geldt dat de haas zelfs sterk is afgenomen. Het gaat hier echter om slechts 10 plots. In Noord-Holland lijkt de situatie wat verbeterd te zijn: was de haas in 2006 nog matig afgenomen, inmiddels is er sprake van een stabiele ontwikkeling. In een aantal provincies is de trend onzeker (Friesland, Utrecht, Noord Brabant, Zeeland).

In het agrarisch gebied was vorig jaar nog sprake van een significant sterke afname. Inmiddels is deze afname omgebogen naar een matige afname. Wel is er sprake van een sterke afname in het agrarische gebied binnen het zeekleigebied.

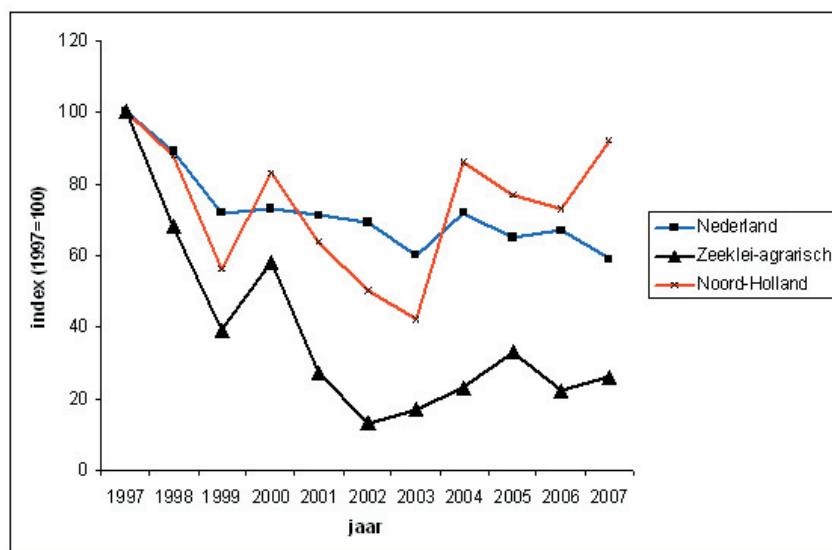
Konijn

Het herstel van het konijn in Nederland dat in 2004 optrad zet steeds verder door (figuur 4, $n=544$). Was er twee jaar geleden nog sprake van een significant sterke afname en vorig jaar sprake van een matige afname, inmiddels is de ontwikkeling over de gehele periode stabiel. In de provincies Overijssel, Gelderland, Zeeland en Limburg is nog wel sprake van een matige afname. In Noord-Holland is de populatie stabiel en in Drenthe is er zelfs sprake van een matige toename. In de provincies Groningen, Friesland, Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Flevoland is de ontwikkeling onzeker.

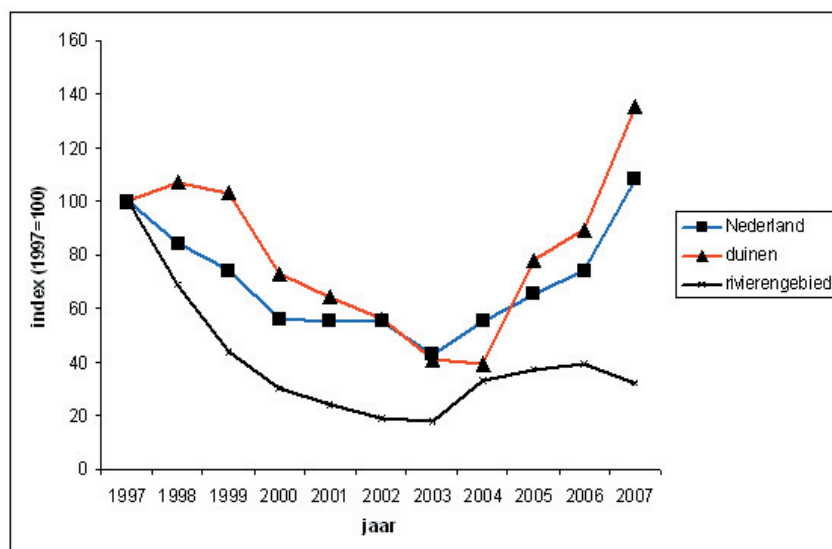
Op de hogere zandgronden, het rivierengebied, het agrarische gebied in het bos is er een matige afname van het konijn. De ontwikkeling in de duinen is stabiel. Uit resultaten van de konijntellingen die door terreinbeheerders in de duinen worden uitgevoerd, blijkt dat de populatie over de periode 1997-2007 toeneemt (zie elders in dit nummer).

Figuur 2: Ligging van de plots waarvan zoogdiergegevens zijn ontvangen over de periode 1994-2007 (□ gegevens voor 2001, ■ (ook) gegevens vanaf 2001).

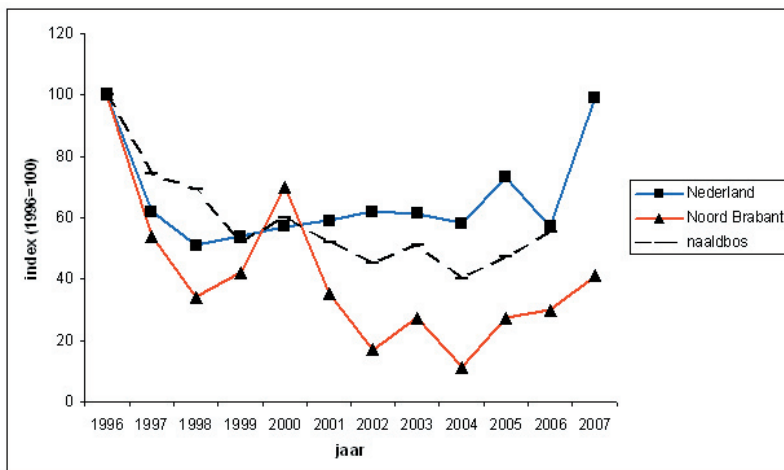
Figuur 3: Indexen van de aantalonwikkeling van de haas in Nederland, Noord-Holland en het

Figuur 4: Indexen van de aantalonwikkeling van het konijn in Nederland, de duinen en het rivierengebied.

Eekhoorn

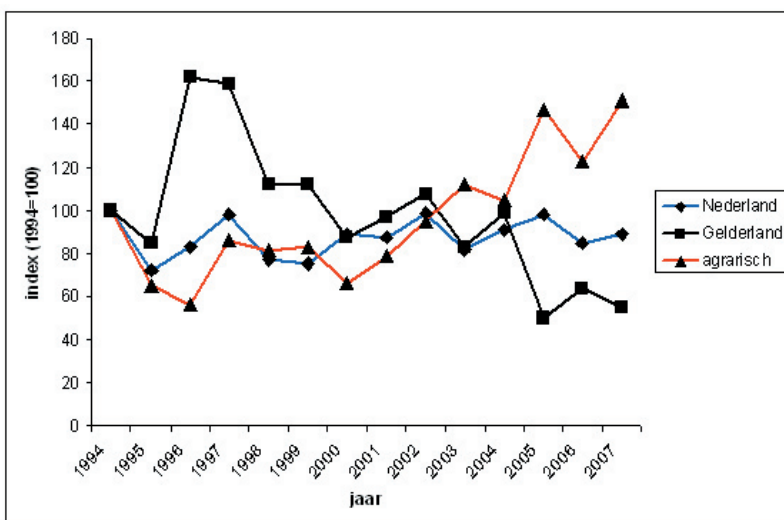
De populatie van het eekhoorn is voor Nederland over de periode 1996-2007 stabiel te noemen (figuur 5, $n=268$). Ten opzichte van voorgaande jaren werden er in 2007 veel eekhoorns waargenomen. In nagenoeg alle provincies is het onzeker hoe het met het eekhoorn is gesteld. Dit wordt veroorzaakt omdat er in een aantal provincies maar zeer weinig plots met eekhoorns voorkomen of omdat de tellingen binnen een provincie zeer wisselende resultaten laten zien, waardoor de standaardfout groot wordt. In Noord Brabant is de eertijds significant sterke afname vorig jaar al omgebogen naar een significant matige afname en het herstel in de provincie lijkt verder door te zetten. In naaldbos is eveneens sprake van een matige afname. Voor 2007 is echter geen index berekend voor naaldbos en loofbos, waardoor we geen uitspraak kunnen doen over de laatste ontwikkeling.

Figuur 5: Indexen van de aantalonswikkeling van het eekhoorn in Nederland, Noord Brabant en naaldbos.

Vos

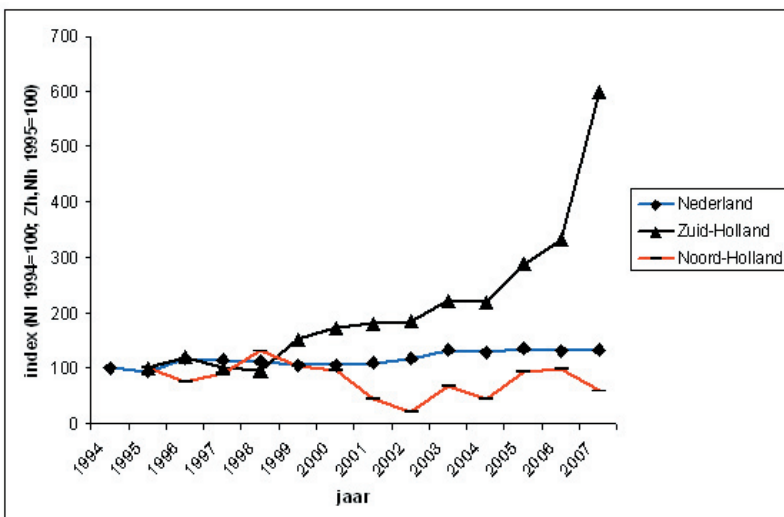
De ontwikkeling van de vos over de periode 1994-2007 is stabiel (figuur 6, $n=439$). Een significant matige toename is te zien in het agrarische gebied. In het bos en in Zuid-Holland is er sprake van een stabilisatie, terwijl een significant matige afname geconstateerd wordt in de duinen en in Gelderland. In de andere provincies is de ontwikkeling onzeker.

Figuur 6: Indexen van de aantalonswikkeling van de vos in Nederland, Zuid-Holland en het agrarische gebied.

Ree

Het ree is in Nederland in de periode 1994-2007 matig toegenomen (figuur 7, $n=687$). Voor de meeste provincies is echter onduidelijk hoe het met het ree gaat. Van een significante sterke toename is sprake in Zuid-Holland. Deze toename is spectaculair te noemen en is niet te verklaren door een groei van de populatie alleen. Des te opvallender is de matige afname die in Noord-Holland wordt geconstateerd. Een significant matige toename is te constateren in Drenthe en in het rivierengebied. Stabilisatie van de populatie treedt op in het agrarische gebied. In het laagveengebied is er sprake van een significant matige afname.

Figuur 7: Indexen van de aantalonswikkeling van het ree in Nederland, Zuid-Holland en het laagveen in het noorden.

Damhert

Het gaat nog steeds zeer goed met het damhert in Nederland (figuur 8). Er is sprake van een significant sterke toename ($n=35$). De verwachting van vorig jaar dat de index verder zal toenemen is uitgekomen. De toename van het laatste jaar kan net als bij het ree in Zuid-Holland niet geheel verklaart worden door een reële groei van de populatie en zal ook te maken hebben met toeval of zichtbaarheid in het veld.

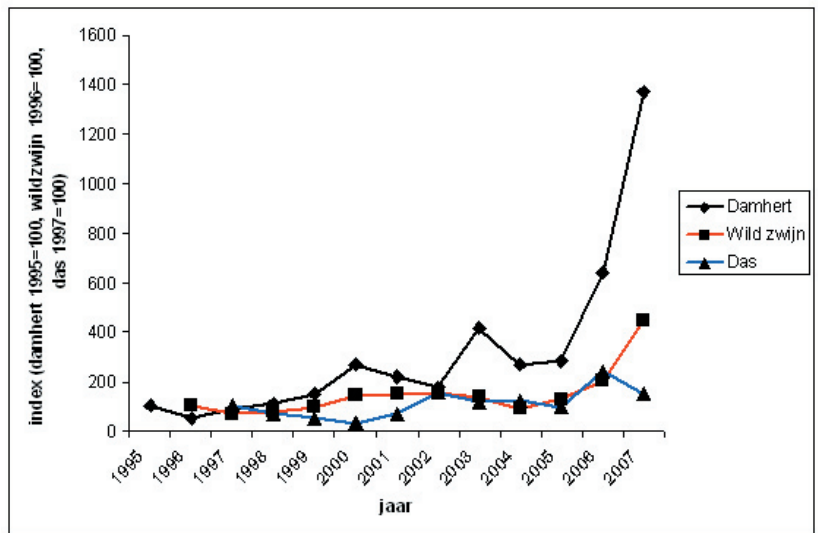
Hoe verhouden deze indexen zich ten opzichte van de landelijke aantallen? Ten behoeve van het samenstellen van het Basisdokument Rode Lijst Zoogdieren is er door de Zoogdierverseniging een schatting gemaakt van het aantal damherten. In 2005 werd de landelijke populatie geschat op 2.500 dieren. Inmiddels zal de populatiegrootte rond de 3.000 dieren liggen. In figuur 9 is inzichtelijk gemaakt hoe de toename in verspreiding de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden. Daarbij dient opgemerkt te worden dat met name in de eerste periode de verspreiding op de Veluwe groter was dan de kaart suggereert.

Wild zwijn

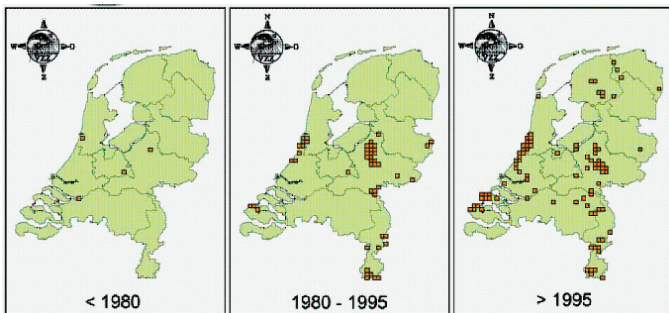
Het wild zwijn is over de periode 1996-2007 significant matig toegenomen ($n=41$, figuur 8). Naast de Veluwe en het Meinweggebied in Limburg worden in toenemende mate dieren aangetroffen in het oosten van Brabant en in de wijde omgeving van de Meinweg. In figuur 10 is inzichtelijk gemaakt hoe de toename in verspreiding de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden. Daarbij dient opgemerkt te worden dat met name in de eerste periode de verspreiding op de Veluwe groter was dan de kaart suggereert.

Das

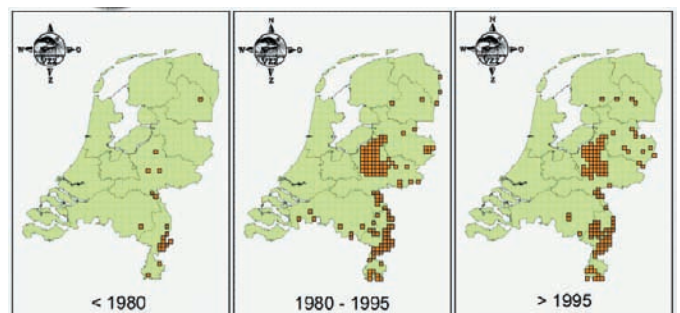
Vorig jaar was er voor de das nog sprake van een significant sterke toename. Hoewel de dit jaar bepaalde indexen voor de das een stijgende lijn laten zien (figuur 8, $n=26$), zijn de tellingen niet dusdanig eenduidig dat er een significante toename is: de trend

Figuur 8: Index van de aantontwikkeling van het damhert, wild zwijn en das in Nederland.

Figuur 9: Verspreiding van waarnemingen van damherten in Nederland gedurende drie tijdvakken (VZZ-database).

Figuur 10: Verspreiding van waarnemingen van wilde zwijnen in Nederland gedurende drie tijdvakken (VZZ-database).

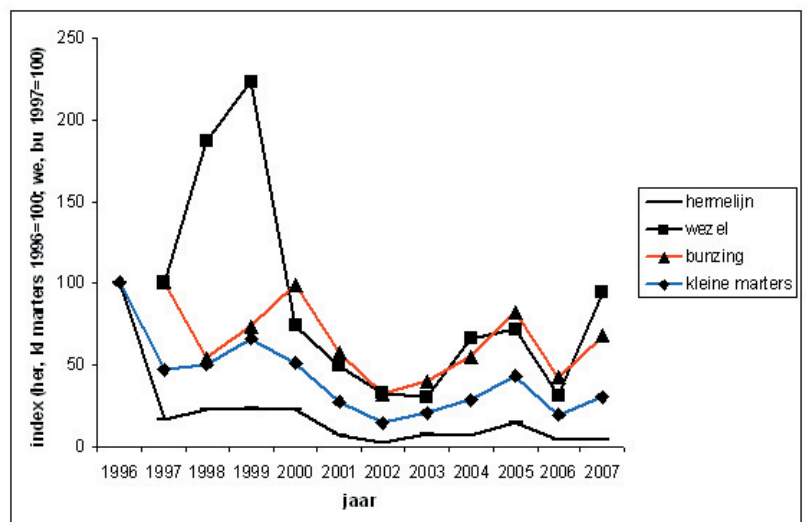
is onzeker. Dat de trend dit jaar onzeker is, wordt veroorzaakt door een combinatie van het kleine aantal plots waar dassen zijn aangetroffen en de wisselende resultaten bij de tellingen, waardoor de standaardfout groot is.

Hermelijn, wezel en bunzing

Uit het relatief kleine aantal tellingen binnen dit meetnet komt wederom het beeld naar boven dat het niet goed gaat met de kleine marterachtigen (figuur 11). Het hermelijn is in de periode 1996-2007 significant sterk afgenomen ($n=54$). Het wezelkje blijkt voor de periode 1997-2007 significant matig te zijn afgenomen ($n=36$). Over de bunzing is geen uitspraak te doen. De trend is, net als vorig jaar, onzeker ($n=50$). Gooien we de kleine marterachtigen op één hoop dan is er wederom sprake van een significant sterke afname ($n=130$).

Opvallend is de opleving in 2007 bij de wezel. Dat is een goed muizenjaar geweest en daarvan heeft de wezel blijkbaar snel kunnen profiteren. Van wezels is het bekend dat ze snel op goede voedselomstandigheden kunnen reageren. Ze hebben dan 2 worpen per jaar met een hoge worpgrootte en jongen van de eerste worp kunnen hetzelfde jaar zelf al jongen voortbrengen. Bij het hermelijn en de bunzing ligt dat anders. Deze soorten hebben slechts 1 worp per jaar, waardoor ze minder snel op goede omstandigheden kunnen reageren. Daarbij heeft de hermelijn een zogenaamde uitgestelde implantatie: na bevruchting gaan de eicellen een pauze van een half jaar in, zodat in 2006 verwekte jongen pas in 2007 geboren worden. Dat maakt inspelen op tijdelijk hoge aantallen prooien lastig. Bovendien is de wezel een echte woelmuizen-specialist terwijl hermelijn en met name bunzing een veel breder prooispectrum gebruiken. Vaak zijn een jaar na een goed muizenjaar wel meer hermelijnen en bunzingen aanwezig, dus kunnen ze wel van een hoge muizenstand profiteren. Dit heeft waarschijnlijk te maken met een betere conditie door het hoge voedselaanbod, waardoor ze een hogere overlevingskans in de winter hebben.

Mijn eigen ervaring voor 2008 is voor wat betreft de index van de bunzing hoog gespannen. Met enige regelmaat rij ik over de N325 in Arnhem-zuid. Afgelopen jaren trof ik daar nooit een doodgereden bunzing aan, maar dit jaar (helaas) al drie exemplaren.

Figuur 11: Indexen van de aantontwikkeling van het hermelijn, wezel, bunzing en de drie kleine marterachtigen tezamen in Nederland en een weergave van goede muizenjaren.

Egel

De egel is over de periode 1994-2007 significant matig afgenomen (n=146, figuur 12).

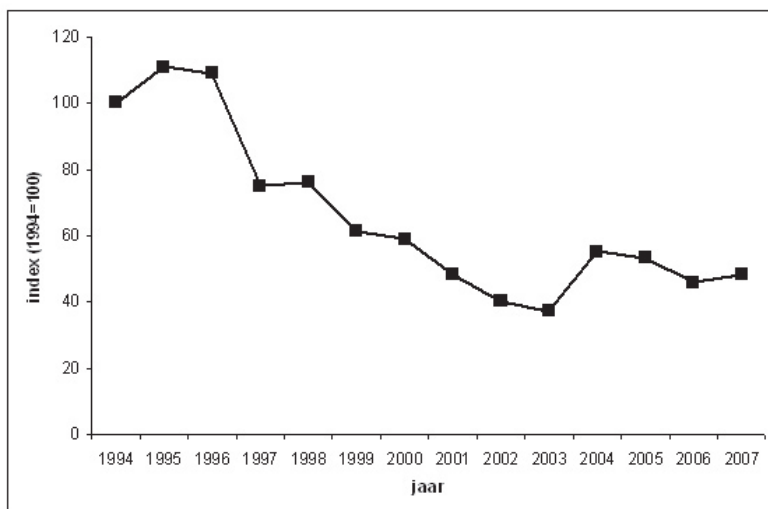
Marcel Huijser en Piet Bergers verzamelden in de periode 1995-1997, in het kader van een VZZ project, meldingen van doodgereden egels (zie Zoogdier 1998 9 (2)). Zij berekenden aan de hand van het aantal meldingen en het aantal kilometers verharde weg, dat er in Nederland jaarlijks ongeveer 150.000 egels omkomen (ze geven een range van 58.000 tot 340.000)! Je kunt je bijna niet voorstellen dat dit geen effect heeft op de populatie...

Van een aantal gebieden die momenteel zijn ondervertegenwoordigd, zouden we graag meer gegevens willen ontvangen om een evenwichtiger index te kunnen bepalen, dat zijn: het westen van Friesland, Zeeland, Achterhoek en het westen van Noord-Brabant. Tel jij in deze gebieden en geef je nog geen zoogdieren door? Dan wil ik je vriendelijk verzoeken mee te gaan doen. Op de website van SOVON is een mogelijkheid om je zoogdiergegevens eenvoudig in te voeren. Niet alleen de Zoogdiervereniging gebruikt deze gegevens. Ook SOVON maakt er gebruik van. Zo werden recent de konijnengegevens gebruikt voor een studie naar de ontwikkeling van de populatie tapuiten in Nederland.

Zonder de hulp van de vrijwilligers die de tellingen uitvoeren en de gegevens verwerken, is dit meetnet niet mogelijk. Ik wil hen allen van harte danken voor hun inzet. Daarnaast wil ik de tellers die niet (meer) meedoen oproepen om de geringe tijdsinvestering die nodig is om zoogdierwaarnemingen door te geven toch in dit meetnet te stoppen: met extra waarnemingen kunnen we voor een aantal soorten veel sterkere indexen berekenen.

Het meetnet Dagactieve zoogdieren is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Vrijwilligers van SOVON verzamelen de gegevens. Het CBS levert een bijdrage aan het meetnet door de gegevens in te voeren en de indexen te bepalen. De Gegevensautoriteit Natuur, onderdeel van het Ministerie van LNV, maakt het meetnet financieel mogelijk.

Vilmar Dijkstra

Figuur 12: Index van de aantalontwikkeling van de egel in Nederland.

Figuur 13: Egel (foto: Wesley Overman)

Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ)

VONZ Inhaalslag 2008-2009

De Gegevensautoriteit Natuur (GaN) heeft de Zoogdierverseniging VZZ opdracht gegeven om het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren weer een jaar voort te zetten. Zoals in de vorige Telganger (juni 2008) aangekondigd gaat het om dezelfde soorten als in 2007 (waterspitsmuis, das, boommarter en noordse woelmuis; zie deze Telganger) plus de volgende nieuwe soorten: bunzing, eekhoorn, steenmarter, grote bosmuis, damhert, edelhert en wild zwijn. Voor de nieuwe soorten heeft de GaN alleen gevraagd om een plan van aanpak te schrijven hoe vanaf 2009 het verspreidingsbeeld over de periode 2007-2012 geheel geactualiseerd kan worden. Voor deze soorten is er dus nog geen betaalde opdracht om systematisch verspreidingsgegevens te verzamelen. Los daarvan is iedere waarneming van een zoogdier, en zeker van de genoemde soorten, bij ons altijd zeer welkom. Voer ze dus gewoon in op de website Telmee (www.telmee.nl)!

Validatie

Dit jaar gaan we een nieuw systeem opzetten voor de beoordeling van de mate van zekerheid van een waarneming, ook wel validatie genoemd. Dat gaan we doen samen met de admins van de website waarneming.nl. Ook op andere punten zal de samenwerking tussen Telmee en waarneming.nl versterkt worden.

De eerste stap van de validatie is een geautomatiseerd proces, waarbij een waarneming in een van de volgende drie categorieën terechtkomt: zonder meer geaccepteerd (bijv. een zichtwaarneming van een wild zwijn op de Veluwe), niet geaccepteerd (bijv. een zichtwaarneming van een tweekleurige bosspitsmuis) en als derde “te bespreken met de waarnemer voor nadere documentatie”.

Voor die bespreking met de waarnemer worden per soortengroep drie mensen benoemd: een op voordracht van een werkgroep van vrijwilligers, een op voordracht van waarneming.nl (naar verwachting een van hun huidige admins) en een medewerker van het bureau van de VZZ. Dat trio gaat de mate van zekerheid van een waarneming beoordelen. Dus niet raar opkijken als je over enige tijd van deze personen vragen krijgt over door jou ingediende waarnemingen.

Johan Thissen

VONZ Noordse woelmuis

De noordse woelmuis *Microtus oeconomus* is een bijzondere muis; de Nederlandse ondersoort (ssp. *arenicola*) is de enige endemische zoogdierensoort van Nederland. Dit betekent dat hij nergens anders ter wereld voorkomt; in feite is het een relict uit de laatste ijstijd. Daarmee is de noordse woelmuis de meest bijzondere zoogdiersoort van ons land. De Nederlandse ondersoort heeft daarom een belangrijke status in bescherming en beleid, waaronder via de Europese Habitatrichtlijn, wat een strikte bescherming betekent.

In Nederland worden vijf regio's onderscheiden waar de noordse woelmuis voorkomt: Friesland, Noord-Holland Midden, het Utrechts-Hollands plasseengebied, het Deltagebied en Texel.

Figuur 2: Vanglocaties vrijwilligersweekend Alde Feanen (Friesland) augustus 2008 (groene stip: bevangen, rode stip: met noordse woelmuis).

Figuur 1: Noordse woelmuislocaties door VZZ medewerkers te bevangen in 2008 (resp. Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Holland).

Ten behoeve van de Inhaalslag VONZ 2008 wor-

den in het najaar in totaal zo'n 125 locaties bevangen op het voorkomen van de noordse woelmuis. Het onderzoek wordt deels uitgevoerd door drie VZZ medewerkers die meer dan 75 locaties bevangen (zie figuur 1).

Daarnaast wordt er tijdens drie weekenden ook door een groot aantal vrijwilligers noordse woelmuizen gevangen. Dit jaar gebeurt dit in Friesland, Zuid-Holland en Noord-Holland.

Bij al die vangacties wordt er gebruikt gemaakt van Longworth-inloopvallen, het standaard type val voor het levend vangen van kleine zoogdieren. De raaien worden in clusters uitgezet, waardoor het voor zowel profs als vrijwilligers mogelijk is 4 raaien per ronde te kunnen controleren. De gehanteerde methode wordt uitgebreid beschreven in de “Handleiding inventarisatie noordse woelmuis m.b.v. inloopvallen” van Rob Koelman, verkrijgbaar bij de Zoogdierverseniging.

Het Friesland-kamp werd eind augustus in de Alde Feanen gehouden, waarbij in totaliteit 23 personen aanwezig waren! Er waren 16 locaties geselecteerd die nog nooit eerder bevangen werden; in 3 van die locaties werden noordse woelmuizen gevangen, allen gelegen in de westzijde van het gebied (zie figuur 2).

Na dit Friesland-weekend worden er in oktober en november nog twee noordse woelmuisweekenden georganiseerd:

- 17 t/m 19 oktober: Zuid-Holland: omgeving Nieuwkoopse Plassen;
- 7 t/m 9 november: Noord-Holland: omgeving Purmerend.

Heeft u interesse hieraan mee te doen, geeft u zich dan op bij Dick Bekker, e-mail: dick.bekker@vzz.nl

Dick Bekker

VONZ Waterspitsmuis

De waterspitsmuis is een notoir lastig te inventariseren soort. Vaak is de aanwezigheid van waterspitsmuizen in een gebied bekend door bijvoorbeeld vondsten in braakballen, maar wanneer er vervolgens inloopvallen op de meest geschikte lijkende locaties wordt geplaatst, is het nog maar de vraag of er ook daadwerkelijk waterspitsmuizen gevangen worden.

Het vangen met inloopvallen is arbeidsintensief en daardoor duur. Wil je een gebied echt goed op waterspitsmuizen inventariseren, dan kost dat veel geld en moeite. De in Groot-Brittannië toegepaste lokbuismethode, arbeidsextensief en goedkoop, leek dan ook het perfecte alternatief.

Bij deze lokbuismethode worden buizen in een lijn van 10 buizen, geaasd met dierlijk materiaal, in een te onderzoeken gebied geplaatst. Analyse van de prooi-resten in de uitwerpselen aangetroffen in de lokbuis moet uitsluitsel geven over de aan- of afwezigheid van de soort; het aantreffen van aquatische invertebraten geeft aan dat het om waterspitsmuis gaat.

Figuur 1: Lokbuis in het veld.

Deze lokbuismethode is door de Zoogdierverseniging dan ook in 2006 en 2007 ingezet bij het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren, maar leverde minder resultaat op dan verwacht. Daarom is besloten om de methodiek in 2008 nogmaals goed te testen door hem in drie goede waterspitsmuisgebieden te vergelijken met het inventariseren met behulp van inloopvallen.

Om met de lokbuis een extra mogelijkheid te hebben om waterspitsmuizen aan te tonen, zijn aan de ingang van elke lokbuis dubbelzijdige plakstripjes bevestigd om haren te verkrijgen. Anders dan gebruikelijk zijn er hierbij verlagingen in de lokbuis aangebracht die de kans dat de inkomende muizen daadwerkelijk met hun rug een plakstrip raken vergroot (zie onderstaande foto's).

De vraag is nu: werkt de lokbuismethode of de haarvalmethode even goed als het tijdsroevende vangen met inloopvallen?

De nieuwe waterspitsmuis-lokbuis: het metaaltje aan de voorzijde van de buis is een verlaging, met aan de onderzijde een dubbelzijdige plakstrip. De afmetingen zijn: lengte 20 cm, doorsnede extern 4.0 cm, intern 3.6 cm.

De drie onderzoeksgebieden in 2008 zijn de Alde Feanen en het Fochteloërveen in Friesland en de Nieuwkoopse Plassen in Zuid-Holland (zie figuur 2). Van deze gebieden is bekend (door recente vangsten of uit braakbalonderzoek) dat er zich een goede waterspitsmuispopulaties bevinden.

Resultaten tot nu toe

In september van dit jaar zijn de Alde Feanen en de Nieuwkoopse Plassen op de hierboven beschreven manier bemonsterd; het Fochteloërveen volgt in oktober. Ondanks dat de waterspitsmuis goed vertegenwoordigd is in kerkuilbraakballen uit de Nieuwkoopse Plassen, kon er geen enkel exemplaar gevangen worden met behulp van de inloopvallen.

In de Alde Feanen ging het beter, hier werden op meerdere plaatsen meerdere waterspitsmuizen gevangen.

Uiteindelijk kan pas na analyse van de aangetroffen uitwerpselen en haren (na het veldseizoen) een uitspraak gedaan worden over de bruikbaarheid van de lokbuismethode voor ons land. De kracht van deze uitspraak is uiteraard sterk afhankelijk van de hoeveelheid verkregen data.

Dick Bekker

Figuur 2: De drie locaties waar de lokbuismethode door VZZ medewerkers in 2008 is of nog wordt getest (van noord naar zuid; de Alde Feanen, het Fochteloërveen en de Nieuwkoopse Plassen).

VONZ Boommarter

De grote inzet van de vrijwilligers heeft dit voorjaar veel nieuwe informatie opgeleverd over het voorkomen van de boommarter in Nederland. Er is de laatste 2 jaar hard gewerkt om door middel van cursussen meer mensen boommarters te leren vinden. Met de hulp van ervaren leden van de Werkgroep Boommarter Nederland zijn nieuwe vrijwilligers in gebieden aan de slag gegaan waarvan onzeker was of de boommarter er (nog) voorkomt. Dit heeft in het Friese Gaasterland en de bossen langs de Overijsselse Vecht het vaststellen van voortplanting opgeleverd.

Het werken met cameravallen is uitgebreid getest door Anja Oude Tijdhof en Madieke Gehem. Het blijkt mogelijk hiermee boommarters vast te leggen. Duidelijk is wel dat de 10 cameravallen zeker 8 tot 10 weken in een gebied moeten staan voor een redelijke kans op succes. De cameravallen legden in de bossen bij de Overijsselse Vecht een boommarter vast. Vrijwel tegelijkertijd werd door Daniel Tuitert, een van de lokale vrijwilligers die meehielp, een holle boom gevonden met daarin 2 jonge boommarters.

Binnenkort worden de cameravallen ingezet in Zeeuws Vlaanderen. Dit gebeurt in samenwerking met de Zoogdierwerkgroep Zeeland en Het Zeeuwse Landschap. In de omgeving van Belgische Kalmthout komt nog een kleine populatie boommarters voor. Uit 2007 is een waarneming bekend geworden van een mogelijke boommarter uit de bossen ten zuiden van Bergen op Zoom (NB). Hopelijk levert het meer zekerheid op over het voorkomen van de boommarter in het grensgebied van België, Noord-Brabant en Zeeuws Vlaanderen.

Figuur 1: Door cameraval gefotografeerde boommarter in de bossen bij de Overijsselse Vecht.

De leden van de WBN hebben hun onderzoek aan de ecologie van de boommarter met volle inzet voortgezet. Dit jaar is op de Veluwezoom begonnen met vangen van muizen met levendvallen. Dit om een maat te hebben voor de talrijkheid van muizen van jaar tot jaar en te kijken of dit invloed heeft op het voortplantingssucces van de boommarter. Een onderzoek met boommarters voorzien van een zender is in voorbereiding en kan hopelijk binnenkort van start gaan.

Het door de WBN, Alterra, waarneming.nl en de Zoogdiervereniging onderhouden netwerk om dode boommarters te verzamelen heeft ook dit jaar weer veel werk verricht. Dit betekent helaas dat er nog steeds veel boommarters in het verkeer sneuvelen. Dit is momenteel de grootste bedreiging voor uitbreiding van het leefgebied van de boommarter en een stabiele populatie boommarters in Nederland. Er zijn een aantal snijssessies geweest om sectie te verrichten op de verzamelde dieren. Dit levert ondermeer gegevens op over voedsel, door de maaginhoud, en voortplantingsstatus. Dit laatste is van belang om in te schatten of het om gevestigde, territoriale dieren gaat of zwervers. Het levert ook zekerheid over de soort op, zo bleek één dier een forse Amerikaanse nerts te zijn en een steenmarter uit Den Helder was toch een boommarter. Deze vindplaats is ongeacht de soort bijzonder.

Het oprukken van de steenmarter naar het Westen wordt vooral door dood gevonden dieren met zekerheid gedocumenteerd. Verschillende dieren werden gevonden aan de noordzijde van Arnhem waaronder 2 jonge vrouwtjes wat een sterke aanwijzing is voor voortplanting ter plaatse. Op de Noordoost Veluwe werden ook verschillende steenmarters aangetroffen. In de buurt van Apeldoorn werd een jonge steenmarter aangetroffen bij renovatie van het dak van een schuur. In Ede is een nest jonge marters spelend in een tuin gezien, de beschrijving en de eerdere ervaring van de waarnemer met boommarters wijst sterk op steenmarter. Het gaat momenteel hard met de steenmarter ten westen van de IJssel.

In Noord-Brabant is een zogend vrouwtje steenmarter aangetroffen in Tilburg. Er zijn al waarnemingen uit de omgeving van Breda en Bergen op Zoom, deze konden nog niet met opnamen of verzamelde dode exemplaren bevestigd worden. In de Hoekse Waard (ZH) is wel een steenmarter als verkeersslachtoffer verzameld op een parkeerplaats langs de A29. Bij dit dier is het waarschijnlijk dat hij als verstekeling in een (vracht)auto versleept is uit oostelijker Nederland.

Opvallende waarnemingen in 2008

Noord- en Zuid-Holland

Er werden opvallend veel boommarters gezien in Noord-Holland. De meeste in de duinen zowel ten zuiden als ten noorden van het Noordzee-kanaal. Het lijkt er sterk op dat de boommarter inmiddels voorkomt in de duinstreek van Schoorl tot in Zuid-Holland. In Zuid-Holland werd bij Meijndel en in het Haagse Bos een dood gereden boommarter gevonden. Beide waren jonge mannetjes die mogelijk al ver van de plek verwijderd waren waar ze geboren zijn.

Het was al enige jaren bekend dat er een boommarter in het Robbenoordbos in de kop van Noord-Holland leefde. Tot nu toe was er van uitgegaan dat het een eenzame zwerver was. Toen er een boommarter werd doodgereden bij Heerhugowaard leek dat het einde

van de bewoning door boommarters van het Robbenoordbos. Echter later werd er een levende boommarter gefotografeerd in het Robbenoordbos en weer later een dode gevonden. Of het bos nu echt “leeg is” zal de komende tijd moeten blijken. Opmerkelijk was de vondst van een dode boommarter in de buitenhaven van Den Helder, waar dit dier vandaan komt is onduidelijk. Het dier had een bijna witte bef, vandaar de eerder genoemde verwarring met steenmarter.

Friesland

Voor het eerst in zeer lange tijd is er voortplanting vastgesteld van de boommarter in Gaasterland. Zelfs 2 maal werd door Durk Jelle Venema in een bosuilkast een moeder met jongen aangetroffen. Het is onduidelijk of de boommarter nooit is weg geweest uit Gaasterland of dat het gebied opnieuw gekoloniseerd is vanuit de Het Drents-Friese Wold, de Kop van Overijssel of de Flevopolders.

In het Blauwe Bos in Zuidoost Friesland werd, ook in een bosuilkast, een marter met jongen aangetroffen. Het kon niet met zekerheid worden vastgesteld of het om een boom- of steenmarter ging.

Groningen

Bijna elk jaar komt er wel een melding van een boommarter uit de Lauwersmeer. Helaas is het nog niemand gelukt het dier te fotograferen en blijft verwarring met een steenmarter waarschijnlijk.

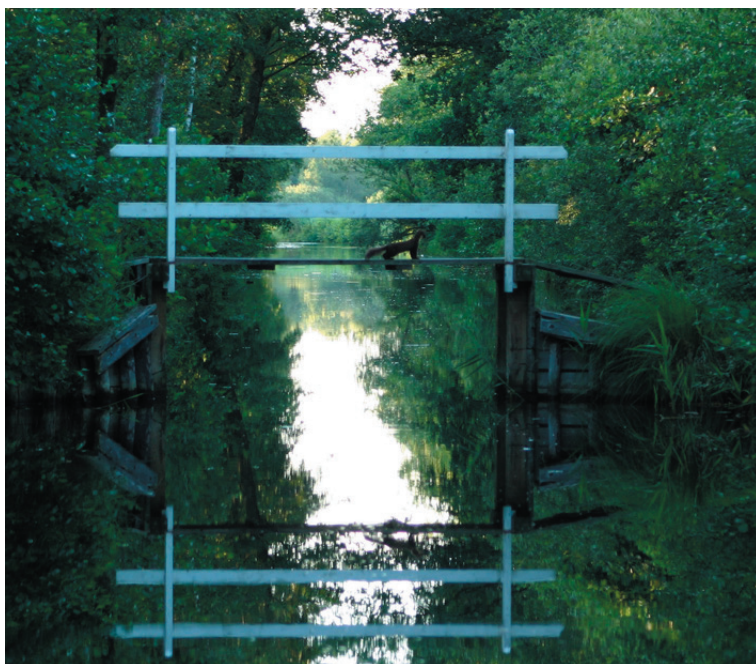
Drenthe

De lokale populatie in het Drents – Friese Woud is stabiel tot licht toenemend. Er wordt wel steeds vaker voortplanting vastgesteld in bosgebieden elders in Drenthe

Overijssel

In de bossen langs de Overijsselse Vecht bij Ommen en Hardenberg werd een boommarter gefotografeerd met een cameraval en (zie boven) voortplanting vastgesteld. Zowel in augustus als september waren er helaas ook in totaal 2 verkeersslachtoffers onder de kleine lokale boommarterpopulatie.

Van de populatie in de kop van Overijssel werden weer verschillende individuen waargenomen. Bijzonder leuk is de waarneming van Marien Bultman van een boommarter die een brugje oversteekt in de Weerribben (zie foto). Een simpele loopplank of boomstam is dus genoeg om boommarters op een bepaald punt, bijvoorbeeld over een sloot bij een ecodeuct, te geleiden. Boommarters zijn overigens ook prima zwemmers.

Figuur 2: Boommarter steekt brug over in de Weerribben (foto: Marien Bultman).

Flevoland

Er waren weer verschillende waarnemingen van boommarters in de Flevopolders. Ondermeer in het Vorsterbos in de Noordoostpolder, in de NO-polder werd ook een steenmarter als verkeersslachtoffer gevonden. Het is waarschijnlijk dat in de NO-polder zowel boom- als steenmarter zich gevestigd hebben. Mogelijk komt de steenmarter, in een lage dichtheid, al in heel Flevoland voor.

Betuwe Gelderland

Er zijn in 2008 2 boommarters als verkeersslachtoffer gevonden in de Betuwe. Het dier dat in mei gevonden werd was een vrouwtje met duidelijk gezwollen melkklieren en tepels (foto's). Helaas kon het dier niet verzameld worden voor sectie en is niet zeker of het vrouwtje jongen had of schijnzwanger was. Gezien de vondsten van de laatste jaren is het niet uit te sluiten dat er niet alleen (manelijke) zwervers in de Betuwe terecht komen maar er misschien toch ook voortplanting is.

Utrecht

In het Langbroeker Wetering gebied ten zuidoosten van de Utrechtse Heuvelrug is ook in 2008 weer voortplanting vastgesteld. In dezelfde holle boom als vorig jaar en er is een waarneming van jonge boommarters, ruim 2 km hier van verwijderd, wat waarschijnlijk een 2e geval van voortplanting is.

In het plassegebied in het noordwesten van de provincie is weer een boommarter waargenomen. Het is waarschijnlijk dat hier inmiddels een klein aantal boommarters permanent in de, ouder wordende, moerasbossen leeft.

Noord-Brabant

Ook in 2008 is geen enkele controleerbare waarneming van een boommarter in Noord-Brabant gedaan. Wel is er een mogelijke waarneming in 2007 uit de bossen ten zuiden van Bergen op Zoom bekend geworden (zie eerder). De aanwezigheid van steenmarter is ook in dit gebied niet uit te sluiten wat het verkrijgen van zekerheid over de soort moeilijk maakt.

Limburg

Elk jaar zijn er wel enkele meldingen van boommarters uit Limburg. In al die gevallen waarbij de waarneming te controleren is, dat zijn tot nu toe verkeersslachtoffers, blijkt het om steenmarters en in een enkel geval om een (grote) bunzing te gaan.

We gaan door met het verzamelen en sectie verrichten op dood gevonden boommarters. Hierbij de oproep om dode dieren te verzamelen of in ieder geval zo snel mogelijk te melden via onderstaande telefoonnummers of e-mail. We zijn ook geïnteresseerd in boommarters waar niet veel van over is. De soort kan dan nog met zekerheid worden vastgesteld. Dit in verband met verwarring met de steenmarter en soms bunzing.

Zowel voor het inventariseren in gebieden waar de aanwezigheid van de boommarter onzeker is, als het ecologisch onderzoek in de kerngebieden zijn nog vrijwilligers nodig. Heb je hiervoor belangstelling en het doorzettingsvermogen om hier over een periode van een aantal jaren energie in te steken neem dan contact op met Chris Achterberg.

Het is de bedoeling om in de komende maanden een cursus boommarters inventariseren te geven in Overijssel en West-Brabant/Zeeuws-Vlaanderen. Voor de details van deze en andere cursussen zie de website van de VZZ, www.vzz.nl. Aanmelden voor een cursus moet bij Chris Achterberg.

Chris Achterberg
Coördinator verspreidingsonderzoek boommarter Zoogdiervereniging VZZ
Tel.: 026 3705318
Mobiel: 06 51995134
e-mail: chris.achterberg@vzz.nl

VONZ Das

In verschillende gebieden in Nederland zijn vrijwilligers actief om de gegevens over de verspreiding van de das te actualiseren. Hiervoor wordt samengewerkt met verschillende dassenwerkgroepen en de stichting Das & Boom. De trend is dat de populatie zich nog langzaam uitbreidt en gebieden in Noord-Nederland, Utrecht en het westen van Noord-Brabant waar zo'n 50 tot 100 jaar geleden dassen voorkwamen langzaam aan weer opnieuw worden bevolkt.

Mensen die graag aan de slag willen met het inventariseren van Dassen kunnen in Noord-Brabant contact opnemen met de Dassenwerkgroep Brabant: www.dassenwerkgroepbrabant.nl & info@dassenwerkgroepbrabant.nl. Voor Noord-Nederland kun je contact opnemen met Aaldrik Pot: aaldrik@putorius.nl. Voor de rest van Nederland kun je contact opnemen met de Zoogdiervereniging. De "Handleiding voor het inventariseren van dassenburchten" is aan te vragen bij de Zoogdiervereniging.

Chris Achterberg
Coördinator verspreidingsonderzoek das Zoogdiervereniging VZZ
Tel.: 026 3705318
Mobiel: 06 51995134
e-mail: chris.achterberg@vzz.nl

Handleiding voor het inventariseren van dassenburchten

S.A. Westra
C. Achterberg

Figuur 1: Handleiding voor het inventariseren van dassenburchten.

Overig nieuws

Buiten het 'Netwerk Ecologische Monitoring' en het 'Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren' spelen er bij de Zoogdiervereniging VZZ altijd veel andere dingen die het melden waard zijn. Hieronder een kleine selectie daaruit.

Bevers in Limburg 2008

Normaal gesproken bevat het najaarsnummer van de Telganger een overzicht van de resultaten van de verspreidingmonitoring van de bever in Limburg. Dit jaar gaat het iets anders. Afgelopen weken is een artikel geschreven voor het bever-themanummer van het Natuurhistorisch maandblad van het Natuur Historisch Genootschap Limburg (NHGL). In dit artikel wordt de ontwikkeling van de bever in Limburg tot en met 2008 behandeld. Na publicatie van het themanummer kunnen diegenen die daarin geïnteresseerd zijn en geen lid zijn van het NHGL bij mij een pdf van het artikel krijgen. Stuur daarvoor een mailtje naar vilmar.dijkstra@vzz.nl.

Toch wil ik hier wat leuke dingen melden. Nadat in 2007 voor het eerst jonge bevers werden waargenomen in het Geldernsch-Niers kanaal bij Arcen, werden ook deze zomer jonge bevers waargenomen. Langs dit zeer natuurlijk aanvoerende kanaal werden in oktober 2002 de eerste bevers uitgezet, een familie met 3 jongen. Aanvankelijk leek deze uitzetting te mislukken door het verongelukken van het vrouwtje en het wegtrekken/verdwijnen van het mannetje en 2 jongen. Het overgebleven jong heeft, na enkele jaren stug volhouden in het uitzetgebied, toch een partner gekregen met de jongen in 2007 en 2008 tot gevolg. Er werden deze zomer voor het eerst jongen waargenomen bij de bevers die zich in de monding van de Neerbeek bij Neer hebben gevestigd. Daarmee komt het aantal territoria in Limburg waar voortplanting is aangetoond op minimaal 15.

Figuur 1: Beversporen langs Polderveld bij Panheel (foto: Charles Clabbers).

Meedoen?

We zijn nog naarstig op zoek naar nieuwe vrijwilligers die het leuk vinden om jaarlijks een bepaald bevergebied door te werken. Deze winter (omstreeks februari) zal ik in Midden-Limburg uitleg geven hoe beversporen te herkennen en te interpreteren. Wil je mee gaan doen, geef je dan op via vrijwilligers@vzz.nl onder vermelding van bevercursus Limburg 2009. Voor de volgende gebieden zoeken we nog mensen:

Dilkensweert, Ohé en Laak

Swalm

Moeselpeel, Weert

Jeker

Eijsder beemden

Maas bij Meers

Heb jij zin om jaarlijks heerlijk langs de oevers te struinen en naast de mooie beversporen ook nog kans te maken op het zien van bevers en andere leuke dieren? Meld je dan aan!

Vilmar Dijkstra

Gezocht: exotische zoogdieren

Zoogdiervereniging VZZ houdt zich niet alleen bezig met onze inheemse zoogdieren. Samen met andere VOFF partners en www.waarneming.nl willen we dit jaar een goed beeld krijgen van de verspreiding van exotische dieren en planten in Nederland. Daarom een oproep voor waarnemingen van exotische zoogdieren.

Exotische zoogdieren definiëren we als zoogdieren die door toedoen van de mens in Nederland/Europa terecht komen maar er oorspronkelijk niet thuis hoorden: de muskusrat, Amerikaanse nerts of wasbeerhond zien we dan als exoot, de otter en bever niet. Bij zoogdieren gaat het meestal om dieren die ontsnappen bij kwekers of hobbyisten. Soms loopt het ook anders. Zo was er in juni veel ophef over door een bewoner losgelaten Japanse eekhoorns en was er tijdens de zomer veel aandacht voor wasberen, die steeds vaker door mensen als huisdier worden gehouden, en dan ontsnappen.

Waarnemingen gezocht

Via www.telme.nl en waarneming.nl komen regelmatig waarnemingen van exoten binnen. Maar juist in de herfst zijn veel zoogdieren, en vooral eekhoorns, druk bezig met “opvetten” en daardoor extra goed zichtbaar. Dus ga naar buiten, op zoek naar exoten!

En hebt u exoten als Amerikaanse nerts, muskusrat of vreemde eekhoorn gezien, geef deze dan door via www.telme.nl, www.waarneming.nl of via email waarneming@zoogdier.nl. Ook oude waarnemingen en waarnemingen van verkeerslachtoffers zijn welkom. Geef altijd datum, locatie en bij lastiger soorten (bijvoorbeeld de exotische eekhoorns) een omschrijving van het dier door!

Jasja Dekker

Figuur 1: Wasbeer, opgevangen door stichting AAP (foto: Jasja Dekker)

Ringelrobben als dwaalgast in Nederland

Zeezoogdieren maken (nog) geen structureel onderdeel uit van het Verspreidingsonderzoek Nederlandse Zoogdieren (VONZ). Echter, alle (losse) waarnemingen van zeezoogdieren zijn zeer waardevol en kunnen via www.telme.nl doorgegeven worden. Als soortgroep kan daarbij specifiek zeezoogdieren gekozen worden. Momenteel zijn vrijwilligers bezig om een goed overzicht te krijgen van alle dwaalgasten in Nederland. Een zo'n dwaalgast is de ringelrob.

De ringelrob heeft zes verschillende ondersoorten, waarvan er drie in Europa voorkomen. De Baltische ringelrob (*Phoca hispida botnica*) leeft in de het noordelijk deel van de Oostzee, de Arctische ringelrob (*P. h. hispida*) in het Noordpoolgebied, waar de jonge zeehonden de belangrijkste prooi van de ijsbeer zijn, en de Saimaaroob (*P. h. saimensis*) in het zoete Saimaameer, Finland. Uiteraard kunnen alleen de eerste twee genoemde ondersoorten, via open water, Nederland bereiken.

Ringelrobben houden zich het liefst op in de nabijheid van de kust, bijvoorbeeld in fjorden, de oevers van meren en de kusten van binnenzeeën. Bij voorkeur houdt de soort zich op in de buurt van ijs, of het nu op het land of in het water ligt. In het arctisch gebied kan hij ver van de kust worden waargenomen, op het pakij.

De ringelrob wordt ook wel ‘kleine zeehond’ genoemd want hij is met gemiddeld 1,40 meter kleiner dan de gewone zeehond. Hij heeft een kort, breed lijf en oogt daarom een stuk boller dan andere soorten. Verder is de soort te herkennen aan de kleine ringvormige kleurvlekken op z'n vacht. Een ringelrob weegt gemiddeld 90 kg. Ze kunnen vrij lang blijven leven, meer dan 40 jaar in het wild.

De dieren in de poolgebieden migreren in de lente, wanneer het pakij zich terugtrekt naar het noorden. In de herfst, wanneer het pakij weer oprukt, migreren de ringelrobben mee naar het zuiden. Dwaalgasten komen regelmatig voor in de gehele Noordzee, zo ook op de Nederlandse kust, de kust van Frankrijk en tot in Portugal. Doordat ringelrobben sterk op gewone zeehonden lijken, is het aannemelijk dat deze soort als zodanig niet wordt herkend en de meldingen ervan daarom ondervetegenwoordigd zijn (bron: www.natuurinformatie.nl; www.zeezoogdieren.org; www.zeezoogdieren.alterra.wur.nl).

Op 24 augustus 2008 troffen wandelaars op De Schorren op Texel een aangespoelde zeehond aan (bron: EcoMare). Het betrof een vrouwelijke ringelrob van 18 kg. Dit is sinds 1879 de 34e keer dat in Nederland een ringelrob wordt waargenomen en pas de 3e keer sinds 2000. Op Texel is vijf keer eerder een ringelrob gevonden (1957, 1968, 1978, 1985 en 1990). De drie meest recente waarnemingen betroffen een ringelrob gevonden op Terschelling (maart 2003), Wierum (juli 2007) en op het strand van Zoutelande (oktober 2007) (bron: www.zeezoogdieren.org).

Van de 21 op sexe gedetermineerde ringelrobben in Nederland bleek het twee keer zo vaak om een vrouwtje te gaan (14x) dan om een mannetje. Voor heel Europa, buiten het normale verspreidingsgebied, is deze verhouding 63:37. Veelal is het bij ons niet bekend om welk van de twee ondersoorten (*P. h. hispida* of *P. h. botnica*) het gaat. Meestal gaat het om vrij kleine (< 20 kg) jonge dieren. Op zich niet verwonderlijk, omdat het onder veel zeehondensoorten veelal de jongere dieren zijn die zwerftochten ondernemen. Opmerkelijk is wel dat het vaker om jonge vrouwtjes gaat terwijl bij zoogdieren normaal gesproken vooral jonge mannetjes meer zwerven. Er is geen sprake van een trendmatige toe- of afname in gevonden aantallen ringelrobben. Hieruit valt op te maken dat het puur om dwaalgasten gaat.

Richard Witte-Van Den Bosch

Jaar van de bunzing

Het jaar van de bunzing is al weer bijna negen maanden onderweg. Met name wat betreft het verzamelen van waarnemingen loopt het naar wens: via www.telme.nl en www.waarneming.nl kwamen tot en met augustus 520 waarnemingen van bunzingen binnen. Daar waren zichtwaarnemingen bij, maar het overgrote deel van de waarnemingen waren toch meldingen van verkeersslachtoffers.

Opvallend is de flinke piek in het aantal gevonden verkeersslachtoffers in april op: waarschijnlijk worden die veroorzaakt door paartijd in april, en dispersie van jongen in augustus. Tijdens de paartijd zijn mannelijke bunzingen veel mobieler: ze zijn op zoek naar vrouwen en verdedigen hun territorium. Als ze meer onderweg zijn, lopen ze vaker over wegen, en soms dus onder een auto. In augustus worden jonge bunzingen zelfstandig: ze gaan dan op zoek naar een eigen leefgebied, komen dan in een vreemde omgeving terecht, waarbij ze een grotere kans lopen verrast te worden door een auto.

De waarnemingen zijn redelijk evenwichtig verdeeld over Nederland: alleen van de waddeneilanden komen geen waarnemingen. Dat is niet verbazend, want de bunzing komt daar van oudsher niet voor.

Naast het verzamelen van losse waarnemingen wordt achterhaald hoe het met de bunzing staat door het enquêteren van “veld-professionals”: muskusrattenvangers en beheerders van natuurterreinen. De enquêtes stromen binnen en worden de komende tijd verwerkt. Wat nu al opvalt is dat veel respondenten de indruk hebben dat de bunzing achteruitgegaan is en dat het merendeel van hen vindt dat de bunzing en andere kleine marterachtigen een nuttige rol in de natuur vervullen.

Het jaar van de bunzing is nog niet voorbij! Waarnemingen van de bunzing, levend of gevonden als verkeersslachtoffer zijn nog steeds welkom. U kunt ze doorgeven op www.telme.nl of www.waarneming.nl. Naast de locatie is bij verkeersslachtoffers ook het type weg (snelweg, provinciale weg of lokale weg) en wegnummer interessant. U kunt deze doorgeven in het opmerkingenveld.

Zie voor een beschrijving van de bunzing en de verschillen met andere marterachtigen: www.vzz.nl/nieuws/nieuws2008/nieuws-20080507-Tientallenbunzingengezien.html.

Jasja Dekker & Maurice La Haye (www.waarneming.nl)

Levende Atlas van de Nederlandse zoogdieren

Eindelijk is het dan zover! Twintig jaar nadat de laatste waarnemingen voor de Atlas van de Nederlandse zoogdieren uit 1992 door Broekhuizen et. al werden vastgelegd, gaat er een nieuw landelijk atlasproject van start.

In tegenstelling tot de eerdere landelijke atlassen gaan we niet eerst jarenlang gegevens verzamelen en dan pas in een boek presenteren. We willen een stapsgewijze aanpak toepassen in de vorm van een atlas die van dag tot dag verandert, een levende atlas. Per provincie gaan er komende tijd atlas projecten van start, of die zijn al bezig en zal er een digitale atlas gemaakt worden. Sommige provincies kiezen ervoor ook een papieren atlas uit te geven.

Vanaf de start van het atlas project staat de levende atlas op een eigen website op internet en kan iedereen het verspreidingsbeeld van alle soorten in de provincie zien en verder aanvullen.

Naast verspreidingskaarten per soort is er in deze levende atlas informatie over de soorten te vinden en worden de provinciale atlasprojecten toegelicht en activiteiten aangekondigd.

De officiële start van het landelijke atlasproject en het atlasproject in Overijssel is 15 november tijdens de ALV in Zwolle! Daar zal ook de website van de levende atlas worden onthuld.

De levende atlas begint met het bijeenbrengen van al bestaande zoogdierwaarnemingen op internet. Waarnemingen voor de levende atlas kunnen nu al door worden gegeven via www.telme.nl.

Neeltje Huizenga

Huisspitsmuis verovert Texel

De huisspitsmuis is Texel in een rap tempo aan het veroveren! Was de vondst van een huisspitsmuis in 2006 nog een incident, nu kan gesteld worden dat de soort zich over een groot deel van Texel heeft verspreid. Na de vangst in 2006 bij de vuurtoren is de aanwezigheid van de huisspitsmuis de afgelopen weken namelijk op vier verschillende locaties waargenomen (zie figuur 1). Dit kan nadelig uitpakken voor de van nature op Texel voorkomende waterspitsmuis. Wordt de Texelse waterspitsmuis nu door deze overkanter verdrongen naar de marge?

Tot voor kort hadden de bijzondere, geheel zwarte, waterspitsmuizen op Texel het eiland voor zich alleen. Andere spitsmuisoorten kwamen op Texel niet voor. Dit is niet langer de situatie. Momenteel ruikt de huisspitsmuis namelijk zeer snel op en vormt waarschijnlijk een bedreiging voor de al sinds het begin van de ontstaansgeschiedenis van Texel hier voorkomende waterspitsmuis. Momenteel komt op Texel de waterspitsmuis niet alleen in natte duinvalleien en soortenrijke oevers voor maar ook op drogere plekken, zoals greppels en insectenrijke overhoekjes. De kans is reëel dat hij hier door de huisspitsmuis verdrongen gaat worden. Op het vasteland is namelijk bekend dat op locaties met veel huisspitsmuizen de waterspitsmuis ontbreekt.

In 2006 werd tijdens een uitgebreide muizeninventarisatie als onderdeel van VONZ-2006 de eerste huisspitsmuis voor Texel gevangen nabij de vuurtoren, dus geheel in het noorden van het eiland. Na de vangst in 2006 bleef het tot voor kort onbekend in hoeverre de huisspitsmuis Texel al veroverd had. Een kerkuil die van januari tot en met april 2006 nabij de mokbaai verbleef (in een kerkuilenkast bij Klaas Kikkert) heeft minimaal 41 waterspitsmuizen weten te verschalken en voor zover bekend geen enkele huisspitsmuis. Nabij de mokbaai leek de huisspitsmuis toen in ieder geval (nog) niet voor te komen.

Op 30 juli 2008 kwam een huiskat met een muis aanzetten in Den Burg. Bij EcoMare werd vastgesteld dat het hier om een huisspitsmuis ging. Nog geen twee weken later, op 10 augustus, werd in de Slufter een spitsmuis gevangen die gefotografeerd kon worden. Onomstotelijk bleek het wederom een huisspitsmuis te betreffen. De huisspitsmuis werd aangetroffen onder een houten luik. Het houten luik was een week eerder door 'juttende' excursiekinderen meegenomen vanuit het vloedmerk en halverwege hadden ze het laten liggen omdat het te zwaar werd. Dit is nog niet alles. Op 19 augustus werd een huisspitsmuis betrapt in een aanrechtkastje aan de Muyweg en op 28 augustus in een tuin aan de Krimweg.

Figuur 1: Waarnemingen van huisspitsmuizen op Texel.

(c) Frank Muntjewerf / www.frankm.nl

op Texel optimale habitats voor de waterspitsmuis meer gericht op deze soort beheerd moeten gaan worden. Dit geldt ook voor de noordse woelmuis en zijn biotoop, zeker als straks ook de veldmuis op Texel voor gaat komen. Op Texel leeft momenteel het idee dat de waterspitsmuis en noordse woelmuis overal zitten en wel dus wel tegen een stootje kunnen. Dat beeld moet worden bijgesteld. Ook buiten de natuurgebieden zal men meer rekening moeten gaan houden met de aanwezigheid van deze (landelijk) steeds zeldzamer wordende 'rode lijstsoorten'.

Na deze vier nieuwe vondsten kan geconcludeerd worden dat de huisspitsmuis zich definitief op Texel heeft gevestigd en zich mogelijk al van de vuurtoren tot aan Den Burg verspreid heeft of zelfs al over het hele eiland. Gezien de frequentie van materiaaltransport naar Texel, waaronder transport van hooi en dekstro, is de introductie van eilandvreemde muizen niet te voorkomen (dwergmuis in 1956, aardmuis in 1985, rosse woelmuis in 1998, huisspitsmuis in 2006). Het is een kwestie van tijd voordat ook de veldmuis (als belangrijke concurrent van de noordse woelmuis) waargenomen wordt op Texel.

Omdat introductie van concurrerende soorten niet te voorkomen is, zullen ook

Natuurbericht.nl

Dit voorjaar zag een nieuwe natuurwebsite het levenslicht: www.natuurbericht.nl. Op deze pagina, een initiatief van De Natuurkalender, verschijnt elke dag nieuws over de natuur in Nederland: leuke berichtjes over de natuur bij u in de buurt of elders in Nederland. De berichten worden door specialisten van de soortenbeschermende en –onderzoekende organisaties, waaronder de Zoogdierverseniging VZZ, verzorgd.

Een voorbeeld was het berichtje over de vondst van een nestje van de zeer zeldzame eikelmuis in Limburg. Maar ook bijvoorbeeld persberichten rond artikelen uit Lutra, of de aankondiging voor de Nacht van de Vleermuis is op natuurbericht.nl te vinden.

Vleermuis.net vernieuwd

De website www.vleermuis.net is vernieuwd. Hij is sterk uitgebreid en geeft naast algemene informatie over vleermuizen nu ook informatie over onderzoek aan vleermuizen en de bescherming van vleermuizen. Je kan via de website ook waarnemingen van vleermuizen doorgeven. Deze zullen te zijner tijd gebruikt worden voor herziening van de de Atlas van de Nederlandse zoogdieren.

De website is nog niet klaar, maar de vraag is of dat ooit zal gebeuren. Elke dag leren we weer meer over vleermuizen en die nieuwe kennis wil we graag zo snel mogelijk op de site presenteren. Alle vleermuisdeskundigen van Nederland kunnen daarbij helpen. Als je contact opneemt met de redactie@vleermuis.net kan je vragen hoe jij kan helpen de website actueel te houden.

WILDzoekers: Dé jeugdnatuurclub voor jongeren van 8 tot 16 jaar

WILDzoekers is dé natuurclub voor jongeren van 8 t/m 16 jaar. WILDzoekers heeft een website (www.wildzoekers.nl) waar je je eigen pagina's kan maken en beheren. Hier vind je

aankondigingen van buitenactiviteiten en ideeën voor onderzoek in de natuur dichtbij huis en je kan er je ervaringen met andere WILDzoekers delen. Als lid ontvang je het blad WILDexpres en kan je mee met excursies en kampen.

Het lidmaatschap kost E. 20,- per jaar. Bij meerdere leden per gezin geldt er een korting. Aanmelden doe je via de website www.wildzoekers.nl. Dus surf daar snel naar toe!

Veldagenda 2009

Hij is er weer. De Veldagenda 2009 van de Stichting VeldOnderzoek Flora en Fauna. Wederom met mooie foto's van Ruben Smit. Hij is te koop bij de Zoogdierverseniging VZZ voor € 12,95 (voor VZZ-leden: € 9,95), exclusief verzendkosten. Bestel hem nu via winkel@vzz.nl.

Gezocht: vrijwilligers op kantoor of thuis

Het afgelopen jaar hebben diverse vrijwilligers de Zoogdierverseniging VZZ zeer waardevol ondersteund door op kantoor allerlei werkzaamheden te verrichten. Door het vertrek van een paar van hen kunnen we de diensten van nieuwe vrijwilligers goed gebruiken.

Heb je zin om de Zoogdierverseniging VZZ van nabij te leren kennen en je in te zetten voor zoogdierbescherming zonder 's nacht buiten rond te struinen meldt je dan aan op ons kantoor zoogdier@vzz.nl, tel: 026-3705318. Jouw hulp is hard nodig. We zijn op zoek naar mensen die:

- gegevens willen invoeren;
- de bibliotheek actueel willen houden (bibliothecaris);
- bijhouden en archiveren van zoogdieren in het nieuws (zoogdier journalist);
- teksten willen schrijven om de website actueel te houden;
- de stand van de Zoogdierverseniging VZZ willen bemensen in het land.

Geef uw waarnemingen door op [Telmeer.nl](http://www.telmeer.nl)

Ziet u wel eens een konijn, een molshoop of prenten van een ree? Geef het dan door via www.telmeer.nl. Uw waarnemingen zijn van groot belang voor het beheer en de bescherming van zoogdieren.

Er verandert veel in het Nederlandse en Vlaamse landschap. Dat gaat zo snel dat wel eens vergeten wordt dat hier ook allerlei dieren en planten leven. Daar wordt niet altijd rekening mee gehouden, maar vaak is ook niet bekend welke soorten in een gebied voorkomen. Via de website www.telmeer.nl kan nu iedereen gemakkelijk zijn waarnemingen van planten en dieren doorgeven. Zo krijgen we een beter beeld welke soorten waar voorkomen en kan daar, voordat met de bouw van een weg of nieuwbouwwijk begonnen wordt, rekening mee gehouden worden.

Wat gebeurt er met mijn waarnemingen?

De waarnemingen van zoogdieren worden door de Zoogdierverseniging VZZ gebruikt voor onderzoek, beheersadviezen en beleidsbeïnvloeding. De gegevens zijn ook voor derden beschikbaar. Via het Natuurloket (www.natuurloket.nl) kunnen projectontwikkelaars, groene adviesbureaus, maar ook natuurbeschermingsorganisaties gegevens opvragen. Dus, als voor u de natuur telt, geef dan uw waarnemingen door via www.telmeer.nl.

Nog geen inventarisatieatlas?

Alle mensen die voor een Particulier Gegevensbeherende Organisatie (PGO), zoals de Zoogdierverseniging, gegevens verzamelen, hebben recht op een inventarisatieatlas. Verzamelt u wel gegevens voor de Zoogdierverseniging, maar heeft u geen atlas, neemt u dan contact op met de Zoogdierverseniging op vrijwilligers@vzz.nl of belt u met 026-3705318.

Telganger Digitaal

In de vorige Telgangers hebben wij steeds een berichtje geplaatst voor het digitaal ontvangen van de Telganger. Inmiddels hebben wij al veel aanmeldingen ontvangen. Het voordeel: papierbesparing en bovendien foto's / kaarten in kleur, het gewenste artikel of pagina via een link direct te bekijken.

Indien u deze Telganger via de post hebt ontvangen en u hebt de beschikking over e-mail, meld u dan aan om van de voordelen te profiteren en onze kosten te drukken. Aanmelden? Even een e-mailtje naar: marja.horsting@vzz.nl

Boek Zoogdieren van West-Europa gratis!

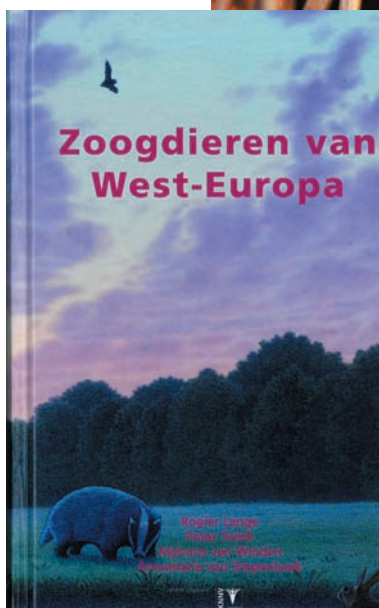
Zoogdier, het tijdschrift van de Zoogdierverseniging VZZ, is vernieuwd. De interessante artikelen die we altijd al hadden zijn gebleven, maar de vorm is sterk verbeterd. Het wordt nu op A4-formaat gedrukt. Mooie foto's en andere plaatjes illustreren de fascinerende wereld van de in het wild levende zoogdieren in Nederland en Vlaanderen. En niet te vergeten het onderzoek daarnaar.

Voor u als zoogdierwaarnemer hebben we een uniek aanbod. Als u nu voor minimaal twee jaar lid wordt à € 18,- per jaar ontvangt u het boek 'Zoogdieren van West-Europa' (winkelprijs € 29,95) gratis.

Neem contact op met het secretariaat van de Zoogdierverseniging (026-3705318, leden@vzz.nl) en meldt u aan als lid.

Wilt u zich nog verder in zoogdieren verdiepen dan kunt u ook kiezen voor een volledig lidmaatschap. U ontvangt dan naast Zoogdier, twee keer per jaar het wetenschappelijke tijdschrift Lutra (zie <http://www.vzz.nl/lutra>). Ook het volledig lidmaatschap bieden wij u aan inclusief de veldgids 'Zoogdieren van West-Europa'. Het volledig lidmaatschap kost € 30,- per jaar.

Deze aanbieding geldt zolang de voorraad strekt.

Agenda

25 oktober VLEN-dag

De Vleermuiswerkgroep Nederland van de Zoogdierverseniging VZZ zal organiseren op 25 oktober haar jaarlijkse VLEN-dag. Deze wordt dit jaar gehouden in Nijmegen. De VLEN-dag is een dag met lezingen over vleermuizen, vleermuisonderzoek en andere vleermuiswetenswaardigheden. De VLEN-dag is ook een dag waarop alle personen geïnteresseerd in vleermuizen elkaar kunnen ontmoeten. De VLEN-dag is gratis voor leden. Niet leden zijn altijd welkom, maar dienen zich wel van te voren per email opgeven bij: ahaarsma@dds.nl. Op het programma staan onder andere lezingen over:

- De vondst van de nieuwe vleermuissoort voor Nederland
- Zwermende vleermuizen voor mergelgroeven
- Meervleermuizen en waterkwaliteit
- Trek van ruige dwergvleermuizen
- Vleermuizen in de jungle

15 november ALV Zoogdieronderzoek gaat high tech

De ledenvergadering van de Zoogdierverseniging VZZ staat dit jaar in het teken van de technische hulpmiddelen die bij het veldonderzoek gebruikt worden. De werkgroepen vertellen over hun ervaringen met cameravallen, infrarood-poortjes, zenders, transponders, hengcammen en tomtommetjes. De Vlinderstichting geeft uitleg over het gebruik van mobiele telefoons die, gekoppeld aan een GPS, waarnemingen direct vanuit het veld aan Telmee.nl kunnen doorgeven.

De ledenvergadering vindt plaats in het Ecodrome te Zwolle en begint om 09:30 uur. Iedereen is welkom, maar moet zich wel van te voren aanmelden. Doe dit vóór 1 november via email (zoogdier@vzz.nl) of per telefoon (026-3705318). Je kan je ook aanmelden voor de lunch à € 14,50. Meer informatie is te vinden op www.zoogdierverseniging.nl.

22 november Beverdag Biesbosch

Twintig jaar geleden werden de eerste bevers in Nederland uitgezet. Dit gebeurde in de Biesbosch. Nadien volgden meer uitzettingen en groeide de beverpopulatie in Nederland gestaag. Staatsbosbeheer en de Zoogdierverseniging VZZ willen dit vieren met een speciale Beverdag in de Biesbosch. Een dag waarin ontmoeten, kennis uitwisselen en dromen over de toekomst voor de bevers in Nederland centraal staat.

De dag wordt gehouden in Waterbedrijf Evides te Werkendam en begint om 10:00 uur. Als je wilt komen dan moet je je tijdig aanmelden. Neem even contact op met het secretariaat van de Zoogdierverseniging VZZ om een persoonlijke uitnodiging te krijgen.

29 november De VOFF zonder grenzen

Tijdens de landelijke dag van de Stichting VeldOnderzoek Flora en Fauna (VOFF) staan de internationale activiteiten van de Particuliere Gegevensbeherende Organisaties centraal. De Zoogdierverseniging zal ook een presentatie geven. Deze dag wordt, zoals gebruikelijk, op dezelfde locatie gehouden als de SOVON-dag, namelijk De Vereniging, Keizer Karelplein 2 te Nijmegen. De lezingen starten om 10:15 uur. De toegang is vrij.

29 november Europees egelsymposium

De European Hedgehog Research Group presenteert op deze dag de resultaten van haar onderzoeken aan egels van de afgelopen jaren. Het symposium vindt plaats in Wageningen en begint om 10:00 uur. Voor meer informatie kan je contact opnemen met Anouschka Hof a.r.hof@rhul.ac.uk.

Wie wil kan de volgende dag mee met een excursie naar het Nationaal park De Hoge Veluwe. Zie ook de website www.ehr.org.

13 december Noord-Hollandse Natuurdag

Op deze zaterdag berichten verschillende organisaties over de stand van zaken rond de verspreidingsatlassen die zij aan het maken zijn. De Noordhollandse Zoogdierstudiegroep vertelt bijvoorbeeld over de provinciale zoogdieratlas. Daarnaast zullen er lezingen zijn over zeer verschillende aspecten betreffende de ecologie van de terreinen die bij provinciale natuurbeschermingsorganisaties in beheer zijn. In de wandelgangen kan je de vele informatiestands van de natuurorganisaties en een natuurboekhandel bezoeken. De dag wordt afgesloten met schitterende dia's van Bert Pijs, een specialist in het fotograferen van insecten. Meer informatie volgt later dit jaar. Houdt daarvoor de website van Landschap Noord-Holland in de gaten: www.landschapnoordholland.nl.

Colofon. Ieder half jaar maakt het team Onderzoek & Advies een kort verslag van verrichte activiteiten en de voortgang van de monitorings (NEM)- en verspreidingsonderzoeken (VONZ): "De Telganger".

Het monitorings- en verspreidingsonderzoek aan Nederlandse zoogdieren is mede mogelijk gemaakt door financiering door het Ministerie van LNV. Partners in de monitoringsonderzoeken zijn SOVON en het Centraal Bureau voor Statistiek.

Heb je opmerkingen, ideeën, mededelingen met betrekking tot Zoogdierverspreidings-onderzoek? Geef ze door en ze komen in de Telganger: zoogdier@vzz.nl. Tot ziens!

Chris Achterberg, Dick Bekker, Emilie de Bruijkere, Jasja Dekker, Vilmar Dijkstra, Roline Eikelboom, Erik Jan Hofmeyer, Marja Horsting, Hans Huitema, Neeltje Huizenga, Eric Jansen, Herman Limpens, Victor Mensing, Franca Meuwese, Wesley Overman, Svetlana Miteva, Johannes Regelink, Jos Teeuwisse, Eric van Kaathoven, Barbara Pattikawa, Johan Thissen, Dennis Wansink, Sil Westra en Richard Witte van den Bosch.

Adres: Zoogdierverseniging VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem

Telefoon: 026-3705318

Website: www.vzz.nl en www.vleermuis.net